

Գ. ՄԵՍՅԱՆ

ՄԵՐ
ԴՐՈՒՆԱԿՆԵՐԸ

891.99 Մ
Մ-64

1 9 3 6

ՍԱՌԵԼՊԱՐ

891.99 Ե.պ.

5-64

14 FEB 2011

30 MAY 2011

ԳԵԿՈՐԳ ՄԵՍԱՆ

4018 4010
40213

ՄԵՐ ԺԻՇԵՌՆԱԿՆԵՐԸ

Ե Լ Գ Ա Մ Ի

1936

ՄԵՐ ԾԻԾԵՌՆԱԿՆԵՐԸ

Այն տարին գարնան հետ մեզ մոտ մի զույգ ծիծեռնակներ ել յեկան։ Փոքրիկ, սև ատլասե շորեր հագած, կարմիր փողկապները կտուցների տակ։ Ինչ սիրուն թռչուններ են ծիծեռնակները։ Դեռ մենք նրանց չճանաչեցինք, վորովհետև այս տարի շատ ելին ուշացել։ Բայց հետո, յերբ սկսեցին բարձրաձայն աղմկել, բողոքել, պտույտներ զործել հին բնի շուրջը, վիճել ճնճղուկների հետ՝ նոր հասկացանք, վոր զրանք մեր հերվա ծիծեռնակներն են, բողոքն ել՝ բնի համար ե։

Ո՛հ, քնչ անբեռն թռչուններ են ճնճղուկները, վոր իմանաք. վոչ իրենց կարգին պահել գիտեն, վոչ ել թե հարգում են ուրիշի աշխատանքը։ Յեկել, մտել են ուրիշների բունը՝ շինած, պատրաստ ու, իրենք ել, իբր թե մի բան են վրան ավելացրել—բան չունես։ Ծույլ, գող ու անշնորհ. ել թե՛լ ասես, բրդի կտոր, մի չիթ, մի խոտ—ինչ ձեռներն ե ընկել, ինչ պատահել ե, բերել մեջն են կոխել, կեսն ել թողել կախ ընկած։ Անշնորհացրել են գեղեցիկ, կանոնավոր

Պատ. խմբագիր՝ Ռ. Աղաբաբ
Տեխ. խմբագիր՝ Գ. Ռաբուլյան

շինած բունը: Ծննդուկները՝ փինաշիններ են ծիծեռնակներին հետ համամատած, ինչ բուն շինողներ:

Յերկու-յերեք որ իրար հետ վիճում, բարկանում ելին նրանք, թե ինչպե՞ս անեն, վոր լավ լինի: Հայր ծիծեռնակն առաջարկում եր՝ վրեժ լուծել, հայտնել իրենց ընկերներին, վոր գան ոգնեն. կամ թե՛ թողնել, հեռանալ ուրիշ տեղ ու նոր բուն շինել:

Իսկ մարին՝ ավելի հանդարտ եր և ավելի յերշտապում:

— Ել ուր գնանք, — ասում եր նա, — անոնց են ել ուշացել ենք. աշխարհքի գործ ունենք. պետք է բուն շինենք, ձու ածեմ, թուխս նրստենք, ձուտեր հանենք, պահենք, մեծացնենք, վոր աշնանն ել գնալիս՝ ընկերից, յերամից յետ չմնանք:

Հայր ծիծեռնակը, անոնց վիճելու զգաց, վոր ճիշտ է ասում մարին. ժամանակը չափած-ձեված է իրենց համար ու վեճն ու աղմուկը թողած՝ վորոշեցին նոր բուն շինել: Մի յերկու որ ել սրա համար կորցրին: Հեշտ բան հո չի՞ բնատեղ ընտրելը: Ծննդուկների պես հո չեն — անփույթ, փնթի, վոր վորտեղ մի ճեղք տեսնեն, մտնեն մեջը: Բնի տեղը պետք է հարմար լինի,

ապահով անձրևից, կատվից և... ո՞վ գիտե, կասվի, հազար ու մի վտանգից:

Նորից արուն առաջարկեց ուրիշ տեղ տեսնել, թողնել եղ պատշգամբը, բայց շուտով համաձայնեց մարիի հետ, վոր եսպես հարմար տեղ գտվար ե գտնելը. յերեխաները չեն հալածում, տեղը բարձր է, ծածկի տակ, հորիզոնն առաջներին բաց, և, վերջապես, են յերկաթալարը, վոր ձգված է բնի մոտ, յերկու սյուների արանքում, ինչ ասես արժե: Առավոտները դեռ արևը չծագած, կնստեն զույգով, կերգեն միասին ու իրենց ձուտերն ել՝ թե քնի մեջ, թե արթուն՝ կլսեն այդ ձայնը... համոզում եր մարի ծիծեռնակը:

Յերկաթալարի հանգամանքը ճիշտ վոր գերակշռեց և վճռեց հարցը: Ինչ յեղել եր, յեղել՝ պետք է հաշտվել. իրենք գործի մարդ են, աշխատասեր:

Ու նրանք սկսեցին նոր բուն շինել հնից քիչ հեռու, ու թռան միասին ցեխի:

Նրանցից պակաս զբաղված չեյինք և մենք: Չափազանց հետաքրքիր եր մեզ համար, թե նրանք ինչպես պետք է սկսեն ու ինչպե՞ս վերջացնեն բունը. և արդյոք նույնքան գեղեցիկ դուրս կգան, թե պատահմամբ եր այնքան գեղեցիկ հին բունը: Յեվ ամեն առավոտ, հենց

մենք վեր եյինք կենում թե չե—իսկ մենք շատ վաղ եյինք վեր կենում—վազում եյինք դեպի պատշգամբ և ամեն անգամ կիսատ բնի պոնգին տեսնում եյինք նոր ցեխի թաց շերտը, վոր ավելանում ու ավելանում եր շարունակ:

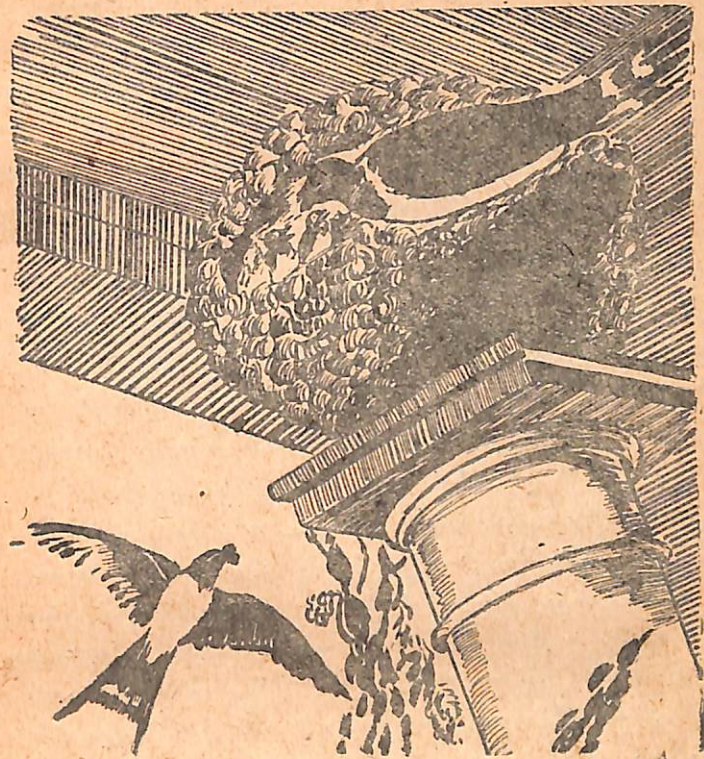
Մոտ յերկու շաբաթ տեց այդ հետաքրքիր ու քրտնաշան աշխատանքը, վոր տանում եյին յերկու փոքրիկ, բայց յեռանդուն ու բարեխիղճ մշակներն առավոտից մինչև իրիկուն: Շատ անգամ եմ պառկել յես մեջքիս վրա անշարժ ու ցածից վեր աչքս ձգել նրանց:

— Զխրանացիներ, չխանգարեք, — ասել եր հայրս մեզ. — նայեցեք միայն ու տեսեք, թե վճնց են աշխատում:

Մենք նայում եյինք ու մեր աչքի առջև ըսկըսվեց ու բսավ նրանց նոր, սիրուն բունը բոլորովին նման հնին: Զարմանում եյինք նրանց աչքան կանոնավոր ու նպատակահարմար աշխատանքից: Ո՞վ եր սովորեցրել նրանց: Աշխատանքը բաժանել եյին իրենց մեջ. հայր ծիծեռնակը ցեխ եր կրում, մարին՝ կպցնում, սղալում եր իր սիրուն կտուցով:

Յերբեմն նրանք փոխում եյին իրենց դերերը, վոր չճանճրանան:

— Տեսնում եք, — ասում եր հայրս, — են յերկրնքի թռչունքն ել առանց աշխատանքի չեն ասպ-

րում: Նայեցեք, վոր դուք ել սովորեք: Ծույլ մարդիկ կարծում են, թե նրանք անգործ են:

Բունը պրծնելուց հետո մարին ձու ածեց ու պինդ նստեց վրան: Շատ անգամ յերկուսով եյին նստում, շատ անգամ հայրն եր փոխարինում, վոր մարին գնա, մի բան ուտի, մի բան խմի:

Իսկ գիշերները յերկուսով միասին, մինը գլուխը մեկ, մյուսը դեպի մյուս կողմն արած, ամուր սգմվում էին իրար, ծածկում ձվերը, վոր չփշանան ու ժամանակին ձագերը դուրս գան։ Ի՜նչ սիրով գուլգեր էին նրանք։ Մոտ յերեք շաբաթ թուխս նստեցին յերկուսով։

Մեկ եւ մի որ տեսանք բնի մեջ մի դեղին կտուց բացվեց շատ լայն։ Մյուս ուրը՝ մեկից ավելի, իսկ մի յերկու ուրից հետո՝ հինգը։ Ամենահետաքրքիր տեսարանը մեզ համար և ամենայեւանդուն աշխատանքը ծիծեռնակների համար՝ սկսվեց դրանից հետո։ Վողջ ուրը, առավոտից մինչև յերեկո, սլաքների պես սուրում էին գուլգ ծիծեռնակները յետ ու առաջ։ Յեւ ինչպիսի՞նք վարճությամբ էին կատարում նրանք իրանց այդ պարտականությունը։ Հազիվ հասնում էին բնի պոնգին, նրանց դեմ բացվում էին հինգ հատ լայն, կարմիր բերաններ՝ դեղին, վոսկե ողակներ հագած կտուցներով և ժրվժվում։

— Ի՜նձ. .

— Ի՜նձ...

— Ի՜նձ...

Աղերսում եր ամեն մեկը նրանցից։ Ծիծեռնակը հանգիստ նայում եր բոլոր բերանների ու ժպտում, վոր նրանք ախքան ազահ են ու

ամեն մինը միայն իր մասին և մտածում։ Արագ կոխում եր նա իր կտուցը, բերած վորսի հետ միասին, նրանցից մեկի բերանը շատ խոր ու թեւերը կիսաբաց մի սլաք կազմում, վայր ընկնում բնի բարձրությունից։ Չեր եւ շարժում թեւերը. ասում ես, հրես, կգիպչի, կխփվի գետնին, բայց չե, գետնին չհասած, ուղղում ե իրեն, ճկուն վոնց վոր մի հմուտ լողորդ, դեպի ջուրը նետվող։ Ի՜նչ լողորդ, աղեղից պոկված մի նետ ասա — ձգվում եր ուղիղ, անասելի արագությամբ, ու թաղվում հորիզոնի անսահման կապույտում։

Անմիջապես հետո, վայրկյան չանցած, մի ուրիշ նետ գալիս, մեխվում ե բնի պոնգին. սա յեւ հայր ծիծեռնակն ե, կտուցը լիքը։ Հինգ բերանները, թեև վոչինչ չեն տեսնում դեռես, բայց թեւերի ձայնից, և ելի, իրանք եւ չգիտեն ինչից՝ իմանում էին, վոր նորից յեկավ, ու նորից սկսեցին նախկին յերգը.

— Ի՜նձ

— Ի՜նձ

— Ի՜նձ...

Նորից բացվում են բոլոր հինգ կարմիր բերանները՝ դեղին ժապավենով շրջեղրված։

— Ո՜ւմ հերթն ե, ո՜ւմ տամ, — հարցնում ե նրանց, իբր թե ինքը չգիտե։

— Ի՜նձ
— Ի՜նձ
— Ի՜նձ...

Աղմկում են հինգն ել:

Ախ դուք ազահներ, ստախոսներ, ժպտում ե հիմա յեղ սա, ու անսխալ իր կտուցը կոխում հերթի սպասող սովածին:

Սա նույն ձևով սլանում ե բնի պոնգից ցած, ինչպես վոր քիչ առաջ իր ընկեր մարին, ու քիչ հետո, նույն ձևով մեխվում ե բնի պոնգին մա-
րին՝ վոնց վոր քիչ առաջ իր ընկեր արուն: Սա
ևս լսում ե նույն ախորժալուր ժվժվոցը՝

— Ի՜նձ
— Ի՜նձ
— Ի՜նձ...

Բայց այդ ձայները չեն կարողանում սխա-
լեցնել վոչ հայր և վոչ մայր ծիծեռնակներին,
թեև նրանք ճանապարհին չեն ել հանդիպել իրար.
Բայց մի ներքին մղումով, հենց ենպես, իմա-
նում են միանգամից, թե վորն ե ստացել կերը
և ո՞վ պետք ե ստանա հիմա:

Շարունակ դժգոհում են, բողբոլում ձագուկ-
ները, վոր այնքան ուշ-ուշ են ստանում ուտե-
լիք: Տված տեղն ել լինչ ե վոր,—մտածում են
նրանք,—վոչ բերանդ ե մի բան իմանում, վոչ՝
փորդ—մի փոքրիկ մժեղ, կտուցի ձերի չափ հա-
զիվ: Բայց դե լինչ նեղանային նրանցից ծնողները:

Գիտեյին, վոր չեն հասկանում. գիտեյին, վոր յերբ
մեծանան՝ իրանք ել կզգան, վոր այնքան ել
հեշտ չի հինգ լայն ու ազահ բերաններ լցնելը
այդքան փոքրիկ մժեղներով: Դեռ իրանք ել
պետք ե մի բան ուտեյին, թե չե: Բա վորսմ-
լը: Հեշտ է: Ինչ գիտեյին, թե մի յերկու հատ
վորսալու համար տասնյակ կիլոմետրներ պետք
ե կտրեյին վեր ու վար, վոլոր-մոլոր, գծմժեյին
ողն ուրն ի բուն:

*
* *

Իրիկունները պատմում եյինք մեր տպավո-
րությունները հայրիկիս ծիծեռնակների մասին:

— Լավ ուշադրություն դարձրեք, յերեխեք,—
ասում եր նա,—մաներդ պահեցեք տեսածներդ,
վոր գնաք դպրոցումը պատմեք:

Հետեյալ զարմանալի բանը, վոր մենք նկա-
տեցինք՝ դա նրանց մաքրասիրությունն եր: Մայ-
րը որական մի քանի անգամ մաքրում եր բու-
նը: Այն ել լինչպես: Մեկ ել կտեսնեյինք, բնի
պոնգին կանգնած, կթաղվեր գլխիվայր բնի
խորքը, վոնց վոր հացթուխը՝ թոնրի ճեշ, պոչը
կմնար դուրս ցցված՝ պատառաքալի նման:

Քիչ հետո կուզվեր, կացում ինչ վոր բան
պահած ու, կթուչեր: Սկզբում գլխի չեյինք ընկ-
նում, բայց հետո նկատեցինք, վոր միշտ, բնից

քիչ հեռանալով, վայր ե ձգում բերանի բանը։ Յերբ կրկնվեց այս մի քանի անգամ բնի խորքը ցցվելուց հետո՝ մենք ուղեցիք ստուգել։ Յեւ ի՞նչ եք կարծում. բանից դուրս յեկավ, վոր ձագուկների աղբն եր հավաքում ու ցած ձգում բնից հեռու։

Յերբ այս բանն ել պատմեցինք հորս՝ նա ժպտաց։

— Եդ դեռ վոչինչ,— ասաց,— դեռ ձագուկները փոքր են՝ ծնողներն են մաքրում. վոր մեծանան, դուք են վախտը տեսեք։

Ու մեզ չասեց, թե են վախտը ինչ պետք ե տեսնելինք։

Մի որ փոքր յեղբայրս բնին նայելիս, սկսեց աղաղակել.

— Վայ, շուտ, շուտ, Սուրիկ, շուտ։

Մինչև յես տանից դուրս յեկա, նրա զարմանքն անցավ ու հանդարտվեց։

— Ի՞նչ ե, հարցրի։

— Ուշացար. տեղը գնաց, այ, տեսնում ես, — ցույց տվավ նա ինձ բնի ներքեր, հատակին կաթած թաքմ աղբը։

Բան չհասկացա։

— Ճուտն եր։ Շուտ յեկավ, հանեց իրեն կիսով չափ բնից՝ ցած ձգեց ու նորից մտավ բունը։

Այնուհետև հաճախ եր կեղտոտվում հատակի այդ մասը, և բոլորս ել նկատում եյինք ձագերի այդ վարմունքը։

Այլևս նրանց ծնողները կարիք չունեյին հոգ տանելու բնի մաքրության մասին։

Հայրս հաճույքով լսեց մեր դիտողության մասին ու բացատրեց, վոր կենդանիներն այդպիսի շատ գործողություններ ունեն, վոր թեև անգիտակցաբար են անում, բայց ոգտակար են նրանց համար։ Դրանք կոչվում են բնագդ։ Մենք նոր հասկացանք այնքան վարպետորեն ու իրար նման շինված բների գաղանիքը։

— Բա վոր ձեզ ասում եյի, դրանք ձեզ շատ բան կսովորեցնեն։

— Հա՛ն, հիշեցինք ու զարմացանք նոր։

Ամեն որ նեղանում եր բունը նրանց համար։ Շուտով նրանց գույները սևացան. փետրակալեցին. բերանների դեղին յերիզը անհետացավ։ Ել բնումը հանգիստ չեյին նստում առաջվա պես։ Վողջ որն իրար հրհրում եյին, կանգնում բնի վրա, մեկնում, ձգում հերթով դեռ մեկ, հետո ել մյուս թևը։ Փորձում եյին բանեցնել թևերը, համոզվելու համար, թե պետք է՞ն արդյոք, դիմացկո՞ւմն։ Այս փորձերի համար նրանք կանգնում եյին բնի ափերին և դիտմամբ կորցնում հավասարակշռությունը, վայր

ընկնելու պես, և թևերի ոգնուլթյամբ ուղղվում, բարձրանում նորից: Ծիծաղելի էյին նրանք այդ հասակում: Ինչպես էյին շտապում թռչելու, ինչպես էյին ուզում փորձել իրենց մեջ ամեն որ կուտակվող ուշքը. բոլոր ջանքներին հատուկ մի ցանկություն: Շուտով ուզում են գործի մտնել մեծերի պես, սեփական ուժերով: Չափերից մինը ամենահամարձակն էր. միշտ բնից դուրս կանգնած բաց ու խուփ եր անում թևերը: Մի անգամ ել մայրը թռչելիս, ինքն ել թռավ յետևից: Ո՛հ, վորքան սարսափելի ու միաժամանակ հաճելի բան զգաց նա այդ առաջին թռիչքով: Նա զգաց, վոր ազատ էր, ինքնուրույն: Բայց մայրը վախեցավ նրա տեղ և նստեց մոտիկ ձգված յերկաթալարին: Չափն ել նստեց, Ի՛նչ ծիծաղելի յեր, միամիտ, կատարյալ մի յերեխա: Նրա պոչը դեռ յերկձողի չեր դառել. փռուում եր շուտ-շուտ հովհարի պես և փորձում հավասարակշռությունը: Դրանից հետո զգվար յեղավ այդ համարձակին բնումը տեղավորելը: Չեր ազդում ել մոր խրատներն ու ցուցմունքները: Նա թռչել եր ուզում. միշտ կանգնած եր ծնողների կողքին, բնի վրա: Յերեկները փորձեր եր անում բնից դեպի յերկաթալարը, և հետո, դեպի բունը: Մայրն ու հայրն ինչքան բարկանում, սաստում էյին՝ նա չեր լսում այլևս:

Այս բանը նկատում էյինք նրանից, վոր վիճում, կոցահարում էյին, թե՛ «դեռ ժամանակը չի, կհոգնես, վայր կընկնես...»: Բան չունես:

Մի որ ել սիրտ արավ ու թռավ ավելի հեռու, մինչև հարևան տունը, ու նստեց տանիքի ծայրին. մյուս որն այլևս մենք նրան բնումը չտեսանք: Մայր ու հայր ծիծեռնակներն ել չէյին անհանգստանում—համոզվեցին, վոր հասունացել է նա, վոր հարկավոր քննությունից պարզերես եր դուրս յեկել: Այդ ել ցանկանում էյին նրանք:

Հետևյալ մի քանի որերին, մյուս չորսն ել սկսեցին անհանգստանալ: Նրանք ել սկսեցին նույն վարժություններն անել, ինչ վոր իրենց անդրանիկ յեղբայրը: Առանձին մի հանդիսավորություն ուներ այդ շրջանը թե՛ ծնողների և թե՛ ձագերի համար...

Յեվ վորքան յեղավ մեր զարմանքն ու ամուսնանքը, յերբ մի առավոտ, հակառակ սովորականի, բունը տեսանք դատարկ:

— Վա՛ս, ծիծեռնարկները չկան, մեր են, դիմեցինք մայրիկին:

— Թույրին, — պատասխանեց մայրս. — բա չէյիք տեսնում յերեկ ամբողջ որը նրանք դրանով էյին զբաղված...

— Ել չեն վերադառնա, — հարցրինք նորից:

— Չէ, ձեզ մատաղ. ել ինչո՞ւ յեն վերադառնում. պահեցին, մեծացրին իրենց բալիկներին ու հիմա առան, թռան: Կմնան մեզ մոտ մինչև

ամառվա վերջը ու աշնան սկզբներին՝ հայդա, կըռչեն դեպի տաք յերկրներ...

— Բա բռնը:

— Բունը կմնա մեզ մոտ մինչև յեկող տարի, ու թե յետ յեկան նրանք վողջ-առողջ, կարող են նորից իրենց բունը գալ:

Մենք, չգիտեմ ինչու, հոգոց հանեցինք:

Մեզ թվաց, թե շատ մոտիկ ընկերներ ենք կորցրել, վողջ թե անբան ծիծեռնակներ: Ընտելացել եյինք իրար և չեյինք խանդարում միմյանց:

Շատ անգամ այնուհետև յես ու յերբայրս, Գուրգենը կանգնում եյինք ու մատներս մեկնած ցուլց տալիս այն հազարավոր սև սլաքների վրա, վոր լողում եյին անսահման կապույտի մեջ, թե արդյոք նրանցից վորոնք են մեզ ծիծեռնակները: Բայց նրանք բոլորն ել միաձև եյին, միատեսակ, և վնչ թե միայն մենք չեյինք ճանաչում նրանց, այլև գուցե և ծնողներն ու ճագերը չեյին ճանաչում իրար այլև:

Աշնան սկզբներին նրանց խաղն ու թռիչքն ավելի աշխուժացավ, ավելի հանդիսավոր դարձավ: Յերևում եր, վոր ինչ-վոր նոր բանի յեն պատրաստվում: Յեվ ինչպես վոր ամառվա մի առավոտ մենք նրանց բունը տեսանք դատարկ, այնպես ել աշնան մի որ յերկնքի կապույտը

4018 1010
70243

գատարկվեց: Կորան այն անթիվ աշխույժ կե-
տերը, վոր կյանք եյին տալիս իրենց աղմուկով:
Ծիծեռնակները չվել եյին գետի տաք յերկըր-
ներ:

Բարի յերթ, բարի ճանբա, սիրուն ծիծեռ-
նակներ, մենք կսպասենք ձեզ նորից յեկող
գարնանը...

Ճ Ի Թ - Ճ Ի Թ Ը

I

Վեց կամ յոթ տարեկան հաղիվ կլինեյի յես
այն ժամանակ: Մի չտեսնված չարաճճի եյի:
Չարաճճին քիչ ե—մի կատարյալ «ավերիչ». այս-
պես եյին ասում գոնե մեր տանն ու հարեան-
ները իմ մասին, թեև յես այդպես չեյի համա-
րում ինձ: Տանը բոլորն ել իրավունք ունեյին
ինձ վրա, վորովհետև ամենից փոքրը յես եյի և
վարձատրում եյին՝ ով ինչով կարող եր,
սկսած հորեղբորս տղա Սարգսից:

— Ես ո՞վ ե եսպես արել, Համո, — խեթում
եր վրաս մեծ յեղբայրս, Դանելը, ցույց տալով
իր վոտքի կապիչներից մինի կեսը, մի փայտի
ծայրին մեխած: Մոռութս կախում եյի, ունքերս
հավաքում իրար—զիտեյի հետևանքը... Հանգարո
մոտենում եր նա. զսպված գայրույթից նրա քը-
թածակերը ալիք եյին տալիս. վոլորում եր ձեռքն
ընկած ախանջս, բարձրացնում, մինչև վոր վոտ-
քերս կտրվում եյին գետնից, յես կախված նրա
բռունցքից:

Յես եյի մտրակ շինել:

— Ես բու բաներդ չի՞... — զայրույթից կարմրած հրում եր ցուցամատի ծնկով ճակատիս հայրս՝ ցույց տալով բերանը ջարդած կացինը կամ ուրազը:

Յես եյի տաշ արել:

— Դու տափը չմտնես, բա... — խլում եր սայլս ձեռքիցս ու հարվածների տակ քաշ տալով հասցնում մորս մոտ մեծ քույրս, Ազիզը, ցույց տալու համար, թե վաճառքս ի՞նչ լիսեռնը ակն եյի շինել սայլիս համար, իսկ իրենք յերկու ուր ե վնասում են:

— Մեծ ազի, յես սրան կսպանեմ, վոր մին ել տեսնեմ զոմումը. դարձանն ենտեղով մին են արել, ցախավելը քաշ-քաշ արել, կոտրատել, թե ցաքան ենք անում, — սպառնում եր Սարգիսը, հորեղբորս տղան:

Մերոնք բավական չեյին, պակասը լրացնում եյին հարևանները. Լուսը բացվում եր թե չե, գալիս եյին իրար յետևից:

— Աղչի, ձեզ մատաղ, խալխն ել յերեստ ունեն, թե՞ մենակ ձերն ա. ես ի՞նչ ա արել, — ցույց եր տալիս տղի պատռտած շապիկը:

Խնչ եյի արել, կոխ եյինք կացել:

— Յես սրա տերը չեմ, Անթառամ, քե մատաղ, — շարտում եր, մորս առաջը գցում նվա-

ղած հավը: Մեղավոր եյի՞, վոր քարս զիպել եր «պատահամբ»:

— Աղչի, մին հենց քու ախալերն ապրի, դուրս յեկ մին տես մեր վորցակի հալը: Խնչ եր վորցակի հալը. լողացրել եյի առվակումն ու բաց թողել. ու եսպես անվերջ... Փուշ եյի դառել բոլորի աչքին: Որը մին եր՝ ես տեսիլ զեպքերը՝ հարյուր: Յեվ ամեն անգամ, ամենն իր ուղած ձևով դատաստանս տեսնում եր. ձվ եր ձեռները եյի, լաց չեյի լինում, բայց հո, ամեն սնգամ չեր հաջողվում լուռ տանել բոլորը: Սրա փոխարեն վրեժս ընկերներեցս եյի հանում խաղի ժամանակ: Բայց այս ել միշտ չեյի մարսում. շատ հաճախ իմ ձեռքով ծեծվածների տնից հասակավորները հատուկ ցանում եյին ինձ, ինչպես հարկն եր ու յես որորվելով, թնդթնգալով գալիս եյի զեպի տուն՝ թթված, արցունքներով...

— Հը՛, կերամր, անուշ էր, — զիմավորում եր մայրս հեզնական ժպիտն աչքերում. — լավ են արել, քեզ մատաղ, բեր տեսնեմ ձեռքդ են կոտրել, թե՞ վոտդ. դալար կենան դրա խփողի կրոները, բա ընչի՞ յեն քիչ խփել: Լուռ եյի: Ել վաճառք լաց լինեյի, վոր չեյին ցավալիցում: Գուցե հենց այս եր պատճառը, վոր դրանից հետո աչք չեյի ճալում, թեկուզ գլխիս թարս ջաղաց աղա-

ին, արցունքի կաթիլ չէր կաթում՝ ինչ ել անեյին։ Մի բան չեյի կարողանում հասկանալ, թե ինչո՞վ էյի մեղավոր յես, վոր ամեն բան հետաքրքրում եր ինձ սայլն ել, ձին ել, յեզն ել, մյուս կենդանիներն ել, մեծերի գործիքներն ել, վոր նրանց նման յես ել էյի ուզում՝ շինել, տաշել, լծել, հեծնել... Բայց իրանց համար ամեն բան կարելի յեր, ինձ համար՝ չէ։ Ինչո՞ւ իմ արածս վատ եր, նրանցը՝ լավ — չեյի հասկանում, չեյի հասկանում... Յերբ մենք մի եշ էյինք գտնում ու չորս-հինգ հոգով շարվում պոչից մինչև ականջները՝ վորոտում էյին — «հեյ, եղ հեյ-վանին ինչի՞ յեք չարչարում, կգամ, հո գիտեք...»։ Իսկ վոր իրենք էյին չորս կուժը վրան պցում, միջին ել նստում, կամ ջաղաց քշում բեռան տակ տնքալով, հարվածը հարվածի յետևից՝ են ժամանակ «լավ» էյին անում... Մի խոսքով մենք իրար չեյինք հասկանում։

Միակ հաշտ անձնավորությունը են տանը, վոր միշտ սրտացավ եր ինձ համար, վոր միշտ բռնում եր թաթս, գոգը քաշում, համբուրում ծեծված թշերս, սրբում կաթող արցունքներս՝ դա տառս եր. մի բարի, մի աննման կին։ Նա վոչ բարկանալ գիտեր, վոչ անիծել. ամեն ինչ աղաչանքով եր ասում, խնդրելով, «քե մատաղը» բերանին։ Խլում եր ինձ — թե վոր մոտիկ եր

լինում — հարձակվողների ձեռքից ու իր հովանավորող թեերի տակ առնում, բարկանում բոլորի վրա, ներում ու արդարացնում իմ արածս։ Յե՞վ եղբան ծեծն ու պատիժը ենքան չեյին ճշում ինձ, վորքան թևավորում եր տատիս հովանավորությունը։

Բայց շատ անգամ իմ ու տատիս մեջ ել եր թյուրիմացություններ պատահում, և եղ թյուրիմացությունը գլխավորապես թռչունների համար։ Տառս չեր սիրում, վոր բոլոր խաղալիքներից ու զբաղմունքներից ամենասիրելին ու հետաքրքիրն ինձ համար՝ թռչուններն էյին ու նրանց բները։ Գյուղում վոչ վոքի ափսպես չեյի նախանձում, ինչպես նորածն տուն ունեցողներին, վորոնց տանիքների տակ ամեն զարնան բազմաթիվ բներ էյին հյուսում սարյակներն ու ճնճղուկները։ Մեր տունը հողե տուն եր. նրա սրահում ունեյինք միայն մի յերկու ծիծեռնակի բուն։ Ինչի՞ս էյին պետք։ Նրանց անեծքների մասին ափսպիսի բաներ եր պատմել տառս, վոր՝ ո՞վ եր գլխից ձեռք վերցրել խեթ՝ նայելու նրանց բներին։ Մնացած թռչունները վայրի էյին ու նրանց բներն ել գյուղից դուրս, թփերի մեջ ու ծառերի վրա. բայց և ափսպես որ չեր անցնում, վոր ձեռքս թռչնի ձագեր չընկնեյին։ Ժամերով նրանց համար մորեխ էյի փնտռում, որերով

բներ վորոնում: Բայց եղբանից վնչ մեկն ել արթնանալով՝ եզսը կենդանի չեյի տեսնում: Մի սև կատու ունեյինք. անտերը բոլորիցն ել դատարկ եր թողնում ինձ:

— Քե մատաղ, Համո ջան,— աղաչում եր տատս, — ճուտեր մի բռնիլ, մեղք են, ջանիդ մատաղ, նրանք ել իրենց մոր բալաներն են, կանիծեն քեզ:

— Ձե, տատի, ծտերը չեն անիծում, ասում եյի, մենակ ծիծեռնակներն են անիծում. յես նրանց ձեռք չեմ տալիս:

— Ծտերն ել են անիծում, քե մատաղ, ձեռք մի տալ. բա իրանց բալաներին, վոր տանեն, չեն անիծի. բա դու իմ բալան ես, վոր քեզ զան ինձանից խլեն, տանեն, չեմ անիծիլ...

— Բա կանիծե՞ս, նանի:

— Բա ի՞նչ կանեմ, քե մատաղ:

— Դե, դու կանիծես, նանի, ամմա ծտերը չեն անիծում. դո՛ւ չասացիր, թե մենակ ծիծեռնակներն են անիծում:

Տատս մի անգամ պատմել եր, թե ինչպես Շուշի տառը, յերեխա ժամանակ շարունակ ծիծեռնակի բներ եր քանդում. նրանք ել ենքան անիծեցին, ասում եր, վոր մի անգամ ել՝ յերկար ձողով բուն քանդելիս՝ ոճորքից մի բան ընկավ նրա աչքը ու, կուրացավ: Ե՛դ, նրանց

անեծքն եր, ասում եր, նրանց մեղքիցը, վոր են խեղճ թռչունները շարչարվում են որ ու գիշեր յերկուսով՝ բուն շինում, ձու ածում, ճուտեր հանում, ու նա գալիս եր խփում, բունը քանդում, ճուտերը վեր ածում, կառվերեց անում:

Ո՞վ եր ականջ դնողը նրա աղաչանքին ու խրատներին վոր. վախենում եյի մենակ ծիծեռնակներից, ու նրանց բներին ել ձեռք չեյի տալիս:

II

Գարունքն եր: Տափարը մինչև սար գնալը Սղրբի-Չորի գոմերումն եր: Տատս կովերն եր կթում, յես ել նրա մոտ եյի, իբր թե հորթաբած:

Մի առավոտ, հորթերի յեսեից գնալիս մի «ճիթ-ճիթի» բուն գտա՝ հինգ սիրուն, բայց դեռ չշահացած ձագեր մեջը: Ուրախությունից համբերությունս պահել չկարացի. բարձրացա մի քարի զլուխ սև սկսեցի ձեն տալ ընկերներիս.

— Հե՛հ Գասի, հե՛ Վարդսո՛ւ... մի բուն եմ գլ՛տել, մի բուն, մի բուն ..

Գասին ու Վարդոն ինձանից պակասը չեյին. մեռած եյին բնի համար. անունը լսելուն պես, հորթերը թողին՝ գլխապատառ, ձեռքները յետ ու առաջ անելով, իրար տուր կտրելով, ընկնելով, բարձրանալով՝ թռան դեպի ինձ:

— Վճռտեղ ե՛, Համո ջան, վճռաեղ, վճռտեղ .. հարցնում եյին նրանք անհամբեր ու վազում: Նրանց պատասխանելու փոխարեն թռչկոտում եյի անդադար ու նկարագրում ձագերը.

— Մի լավն ե՛ն, մի լավը՛ր, մի լավը՛ր...

— Համո ջան, մինն ինձ չես տա՛լ... մինն ինձ...

— Համո ջան, մինն ինձ չես տալ, չես տա՛լ...

Աղաչանք, պաղատանք, խոստումներ են, վոր անում են, թե ինչ ե՛ քնի տեղը նրանց ել ցույց տամ. բայց դե գժվել եմ:

Մենակ, յերբեմն մեկին, յերբեմն մյուսին խոստանում եյի ձագերից մինը տալ: Իմ նկարագրությունս ու ուրախությունս ավելի յերտանջում նրանց:

Յեթե առավոտվա կթի ժամանակը չլիներ ու հորթերի ծծելու յերկյուղը՝ գուցե վնչ մի բանով ել Գասին ու Վարդոն ինձանից չհեռանային:

III

— Ի՛նչ անեմ. թե գնում եմ մեկ ել տես նեմ ձագերը, — մտածեցի նրանցից բաժանվելուց հետո:

Մտածեցի ու սիրտս չհամբերեց. քայլերս ուղղեցի դեպի բունը: Վոր թփին մոտեցա, ավելի ծանրացրի քայլերս ու սկսեցի վոսքերին ծայրերովը գնալ: Շունչս ինձ քաշեցի. սիրտս սկսեց

արագ բաբախել — յես ուզում եյի մորը բռնել քնի մեջ: Մոտիկ թփից հանկարծ մինը թռավ. — ճը՛թ-ճը՛թ, ճը՛թ-ճը՛թ...

Դա մայրն եր:

Մի անհայտ յերկյուղ միանգամից ինձ կալավ: Ընկերներիցս նկատվելու յերկյուղը մի կողմից, սրտիս արագ բաբախումն ու մոր անընդհատ ճըթ-ճըթոցը մյուս կողմից, միախառնված շփոթեցին: Յես չեյի կարողանում վորոշել՝ հետ դառնամ, թե՛ առաջ գնամ: Վախենում եյի մոր անվերջ ճըթ-ճըթոցը մատներ ուրիշներին քնի տեղը: Առաջ շարժվեցի: Ամեն մի քայլիս հետ մայրն ավելի մոտ եր թռչում, ճըթ-ճըթացնում, աղմկում: Ինքս ինձ հաշիվ տալ չեյի կարողանում: Մի քայլ ել արի. ձեռքս մեկնեցի դեպի թուփը, վորի մեջ բունն եր: Չեռքիս խշխշոցի հետ ձագուկները մեկնեցին իրենց վզները, լայն բաց արին դեղին սիրուն կտուցները և միաձայն ճըվ-ճըվացին...

Մի բան զարկեց գլխիս և ավելի մոտ ու ժեղ լսեցի մոր հուսահատական ճըթ-ճըթոցը: Գլխարկս բարձրացավ. մազերս բիզ-բիզ եյին կանգնել: Այժմ համոզված եյի, վոր նա ինձ տնիծում ե: Կարծես՝ յետ փախչել ել վախենում եյի. մի անորոշ ձայն բռնել եր ականջներս ու

Թշուամ գլխիս մեջ: Զգացի յերկրորդ հարվածը, յերրորդը, չորրորդը...

Այժմ պարզ գիտեյի, վոր մայրն եր թեհահարում ինձ: Յես ինձ նրանից թույլ եյի զգում այդ բոպեյին: Վոտքս յես դրի, վոր հեռանամ, փոքրիկ հերոսը նորից հարձակվեց ինձ վրա — կարծեց՝ թե ձագուկները տանում եմ հետս: Գլուխս ցածրացրի, ձեռքերս բարձրացրի պաշտպանվելու, և հանկարծ ձեռքս ընկավ նա, ճիթ-ճիթ: Թե ինչպես վայրկենական փոխվեց ես ծանր դրուժյունս՝ դեռ մինչև հիմա յեղ չգիտեմ: Լուեց ճըթ-ճըթոցն ու թեհահարոցը ու մի ուրախ բացականչ դուրս թռավ իմ բերանից.

— Զան, ջա՛ն, ճիթ-ճիթը բռնեցի, ճիթ-ճիթը բռնեցի...

Այլ ևս վոչ նա յեր ձայն հանում, վոչ եղ թե յես եյի վախենում:

Բուռնցքս կրծքիս սղմած, մերթ համբուրելով, մերթ յերեսիս քսելով՝ շնչակտուր ներս ընկա բինան:

— Նանի, նանի, ճիթ-ճիթը, ճիթ-ճիթը, այ...

— Վճւյ, քե մատաղ, Համո, ճուտամեր կըլինի, բաց թող, ջաա՛նիդ մատաղ նանը, մեղք ես դրա ճուտերը:

— Թող եստեղ կենա...

Թեւով կապեցի սյունից, տեղավորեցի կաթ-

սայի տակ ու դուրս թռա: Քիչ հետո բռնեմ եղ իրա ձագերով մոր մոտ եր:

Յերկու բուսե չանցած՝ ամբողջ թաղի յերեսեքը շուրջս եյին հավաքված: Բոլորը նախանձում եյին ինձ: Վոչ մի անեծք, վոչ մի սպառնալիք ու խոստում չկարաց վոչ նրանց ցրի մեր դռնից, վոչ ել թե ինձ հորթերը ուղարկի:

Ել ուր եյի գնում: Առաջ վոր գնում եյի՝ շատը բների ու ձագերի համար. հիմա հո, բունը կողքիս եր, ճիթ-ճիթն ել ձեռքիս: Վերջը ելի տատս հնարը գտավ. խաթրս առավ, աղաչանքով համոզեց, վոր ինքը կխնամի ճիթ-ճիթիս, իսկ յես գնամ հորթերը:

Մի քթոցում, խոտի մեջ տեղավորեցի բունը ձագերով: Կապեցի մոր թելը քթոցի ճիպոտից ու բերանն ել ծածկեցի մի բարակ շորով, վոր սիրտը չճաքի: Նա այլևս ձագերին չեր նայում, բնումը չեր նստում. հետո եր անդադար ու սիրտը բաբախում անասելի արագությամբ:

Այդ ամբողջ ուրը յես հանդի շատ տխուր եյի. սկզբի ուրախությունս կամաց-կամաց անհետացավ: Հիշեցի, թե ինչպես ինձ անիծում եր ճիթ-ճիթը. հիշեցի նույնպես, թե վորքան անմեղ ձագերի մահվան պատճառ եյի դարձել:

— Յերանի թե բռնած չլինեյի, մտքովս անցավ հարկարծ:

Տառս մի անգամ պատմել եր, թե մի կին

մի ծովի լեզու յեր կտրել՝ ու նրա վորդին ել անլեզու յեր յեղել: Ես պատմությունն ել հիշեցի եղտեղ: Հիշեցի են ել, վոր ասում եր շարունակ, թե անլեզուների տերը ամենից հզոր ե ու նա հսկում ե նրանց, լսում նրանց անեծքը ու միշտ կատարում: Ես բոլոր մտածմունքներից հետո սիրտս մի տեսակ վատ դառավ ու իմ մեջ հաստատ վճռեցի, վոր յերեկոյան, յերբ վերադառնամ, անպատճառ յերեք անգամ պտուտ տամ զլստիս ու բաց թողնեմ ճիթ-ճիթին, բունն ել տանեմ, գնեմ տեղը, վոր նորից որհնի ինձ:

Յերեկո չգառած՝ տուն յեկա եդ ուր: Սատիկ անձրեկից ամբողջովին թրջվել, վորդովել եյի: Ներս մտնելուն պես, վագեցի դեպի քթոցը, բայց նրա բերանը ծածկած չեր այլևս:

— Նանի՞...

— Ա՛նտեր անեմ կատուն, Համո, տանը չեմ յեղել... — սկսեց տատս, բայց յես ել ինձ պահել չկարացի, արտասուներս խեղդեցին ու թափվեցին միանգամից:

Փոված եյին խեղճերի փետուրները: Կապած թելի ծայրին եր մնացել նրա մի վոտը: Տառս զուր եր աշխատում ինձ մխիթարել: Չեյի կարողանում մի բուսե անգամ մոռանալ խեղճ թռչնի վերջին հուսահատ ու ցավալի աղաղակը, չեյի մոռանում նրա անեծքը:

Ինչքան աղաչեց տատս՝ թույլ չափի շորերս
փոխեն, մինչև վոր քունս տարավ եղալես:

VI

Ել չգիտեմ, ինչ եր յեղել:

Մէջս վոր բաց արի՝ տեսնեմ անկողնիս մօտ
տատս ե նստած՝ ձեռքը դրած ճակատիս: Ու-
րիշ կանայք ել կային: Նա հենց ծածկում եր
շարունակ ինձ ու հուսադրում:

— Կլափանաս, քե մատաղ, կլափանաս, մի
վախի...

Յես հիվանդացել եյի, և ասում եյին, թե մի
բանի որ եր արգեն:

— Տատի, վոր լափանամ, ել բներ չեմ քան-
դի,— յեղավ իմ առաջին խոսքս:

Ն Ո Ր Ա Յ Ե Տ

Մթնաժող եր, վոր հասանք անտառին: Վոր-
սատեղը բավական հեռու յեր մեզանից. միևնույն
եր՝ տեղ հասնել չեյինք կարող այդ յերեկո, դրա
համար ել վորոշեցինք գիշերել այդտեղ, ու թեք-
վեցինք, կրակ արինք մօտիկ մեծ ծառերից մե-
կի տակ: Կրակը շուտով թեժացավ և բոցի վոս-
տյունները մերթ աղոտ, մերթ պայծառ ներկում
եյին մեզ ցածից վեր, ներկելով մեզ հետ ել մօ-
տիկ թփերն ու ծառի ճյուղերը:

Գիշերը կարճելու համար՝ զրույց սկսեցինք
վորսից, ու պատմելու հերթը ուրախությամբ
գիշեցինք մենք հին վորսկան Միրաքին: Սա իր
պատճառն ուներ: Միրաքը բոլոր վորսորդներին
հատուկ շատախոսությունից ու պարծենկոտու-
թյունից ազատ լինելուց բացի, այլև հազվագյուտ
գեղեցիկ ու հետաքրքիր պատմող եր:

— Նսպես մի յերեկո յեր,— սկսեց նա:— Ձմեռ-
վա կեսն եր հասել, դեռ ձյուն չեր կաթել: Մեկ
ել յեղանակը ցրտեց ու իրիկնագեմին ձյունն
սկսեց թքոտել: Բայց ընկածը հալվում եր—գե-

տինը դեռ տաք էր: Հացի եյինք նստած իրիկու-
նը սուփրի շուրջը, վոր մինը մեր փանջարան*)
թակեց: Գդալներ խրթխրթոցից ու ախորժա-
կով խփշտոցից գլխի չընկանք առաջին անգամից:
Բայց վոր մին էլ թխկաց՝ «սուս» — ասաց հայրս
ու աղանջ բռնեց ձենին...

— Ավետ, եհե Ավետ, մի դուռը դուս յեկ,
Ավետ...

Ավետը հորեղբայրս էր: Մինչև մենք կորո-
շեյինք, թե ով էր, նա ճանաչեց.

— Վանեա, դու յեա, տուն յեկ:

Մի յերկու բոպեյից դուռը բացվեց և գլուխն

* Փանջարա — փորժիկ լուսամուտ:

ու ուսերը սիպտակած մի մարդ տուն մտավ:

— Աղչի, բաժին գցի. Վանեա, նստի, — կար-
գադրեց հորեղբայրս:

Վանեսը վտանները տափը թակեց, փափախը
գլխիցը վեր կալավ ու մինչև թափ տալը, նայեց
մին փափախին, մին էլ՝ հորեղբորս, Ավետին ու
ժպտաց.

— Տեանում ես, Ավետ, սրա համար եմ յե-
կել ե. ես նորահետը ճանկ չի ընկնիլ:

Հորեղբայրս էլ ժպտաց:

— Նստի դեռ մին, նստի, հաց ուտենք:

Հացից հետո հորեղբայրս խորհրդավոր կեր-
պով, կասես, ինքն իրան հարցրեց.

— Հը՞, ասում ես գնանք: Բան կճարենք:

Նայեց հարցական հայացքով հորս կողմը:
Ըստ յերևույթին ուզում էր իմանալ և հորս
կարծիքը:

Թեև հորեղբայրս արդեն միջահասակ մարդ
էր, կնոջ, յերեխաների տեր, բայց ելի, միշտ
հորս թույլտվությունն էր հարցնում մի բան ա-
նելիս, մի տեղով գնալիս — հայրս նրանից մեծն
էր:

— Դու գաս ու բան չճարենք: Ասում են,
խոզերը, վոնց վոր տանու խոզի բոլուկ, ճալեքը
քանդում են:

— Գնացեք, Ավետ, — խոսեց հայրս, — մի բան,

վոր պարապ որեր են, գնացեք, թե դռնադ ըլեք՝
միս կուտենք:

Սկսեցին խորհրդավոր խոսել: Կիսատ խոս-
քեր եյին ասում ու հասկանում իրար: Հայրս եւ
մասնակցեց այդ խորհրդին: Վանեսի տրամա-
դրությունն ավելի բարձրացավ:

— Թե գնում ենք, պետք ա վերև գնանք,
վոր դատարի չգանք,—ասաց հորեղբայրս հեղի-
նակավոր տոնով,—թե չե ես մոտիկ տեղերը
գուր կչարչարվենք...

Խորհրդակցությունը յերկար չքաշեց, Վորո-
շեցին՝ հրացանի, վառողի, գնդակի պատրաս-
տություն տեսնել, իմաց տալ՝ ում հարկավոր
էր, վոր ժամանակին ճամբա ընկնեն:

— Յես ել եմ գալի, Ավետ ամի,—ասացի
յես,—դու ինձ խոսք ես տվել վորսի գնալիս
տանես:

— Հան, վոր դու գնաս, անպատճառ պախ-
րա կբերեք,—ծաղրեց հայրս:

— Հան, հենց քո գնալու տեղն ա,—ավելաց-
րեց մայրս,—գիտես թե դրանք ինչ ձորեր պտեն
մտնի, ինչ սարեր բարձրանան:

— Յես ել կարող եմ գնալ:

— Կտանեմ, քեֆդ մի կոտրի, Միլո,—վրճ-
ռեց Ավետ ամին:

Մյուս որը յերեկոյան, յերբ գյուղում մար-
դիկ տուն մտան, մենք դուրս յեկանք գյուղից:
Ավետ ամին եր կարգադրել, թե ենպես դուրս
գանք, վոր իսկի մեզ մարդ ել չպատահի:

Ճանապարհը պետք ե անցնեյինք գիշերով, վոր
լուսաբացին վորստեղը լինեյինք: Ամբողջ 20—
25 վերստ ճամբա պետք ե կտրեյինք գիշերը:
Ավետ ամու ընտրությամբ մեզ հետ եյին գյու-
ղի ամենահայտնի յերեք վորսկանները, իրանով
չորս: Մի հրացան ել ինձ համար ճարեց ու ձեռ-
քս տվավ: Կյանքուժա դրանից յերջանիկ որ յես
չեյի հիշում—յես վորսի եյի գնում հայտնի վորս-
կանների հետ, այն ել մեծ վորսի: Ճիշտ ե, մին-
չե այդ, թռչնորսի գնացել եյի, բայց հասկացո-
ղություն չունեյի մեծ վորսի մասին:

Բացի մեզանից—հրացանավորներից, չորս ել,
թռչկան տղաներ՝ գալիս եյին, իբրև վորս քշող-
ներ:

Գնում եյինք շտապ ու զգույշ, լուռ ու վտա-
ներս թեթև վերցնելով: Հորեղբորս հեղինակու-
թյունը բոլորն եյին ընդունում ու յենթարկվում
նրա կարգադրություններին:

Խոսում եր շշուկով, շատ անգամ ձեռքի շար-
ժումով: Յերբ նա կանգ եր առնում՝ նրա հետ
ել կարգ եր առնում ամբողջ շարանն այնպիսի

ճշտությամբ, վոր շատերը մեխվում էյին տեղ-
ները մի վտտի վրա՝ մյուսը չհամարձակվելով
դետնին դնել։ Նոր ձյունը գգած բամբա-
կի նման փուվել եր կեսթիզաչափ ու լու-
սավորել մեր չորս կողմը։ Մեկ-մեկ ձեռքի նշա-
նով մոտ եր կանչում Ավետ ամին՝ Վանեսին ու
հրացանի ծայրով ցույց տալիս սփռոցի պես մա-
քուր ձյունի վրա տպված հետքերը։

— Տեսնում ես... աղվես ա. են շուխտ-
շուխտ հետն ել դալա*) յա...

Յեվ նա ձյունի վրա կարգում եր կենդանի-
ների պատմությունը, թե վորը վոր կողմովն ե
գնացել և յերբ։ Շատ տեղ աշնպես համոզված
եր պնդում, վոր ասես թե ինքը տեսել ե անց-
նելիս։ Մի տեղ կանգնեց նա ու ինձ ձեռքով
արավ։ Յես մոտեցա իրան ու նա մատը մեկնեց
դեպի առաջ։

— Տեսնում ես, հրեն։

Յես ու շ վորոշեցի նրա ցույց տված կետը,
բայց վերջը տեսա թփի մոտ պաղած նապաս-
տակը, վոր բարձրանում եր հետի վտանքի վրա
ու կրծում նրա փափուկ ճղները։ Մեկ-մեկ իր
լուրջ ականջները խլշացնում եր ու դես ու դեն
շրջում։

— Կարճա... — մի թեթև ժպիտ դեմքին դե-
մեց նա ինձ փորձող տոնով։

*) Կզաբիս։

Յես մասամբ նապաստակի անսպասելի տես-
քով, մասամբ ել Ավետ ամու առաջարկությու-
նից շփոթված՝ կարմրեցի ու մեքենայորեն ձեռ-
քըս տարա հրացանիս։ Բայց մինչև յերեսս կառ-
նեյի, նապաստակն զգաց մեր ներկայությունը
և դուրս պրծավ։ Յես անհարմար զգացի։

— Ավետ, յեղգամեն ես անձամ Միրոյին, —
ժպտաց Վանեսը։

— Վոչինչ, — սիրտ տվալ Ավետ ամին, — մին-
չև տեղ համենլը եղպես հարյուրը կպատահի.
համ ել ափսոսա ա դրա վրա գյուլլա փշացնելը։

Կցկտուր խոսակցությունից հետո, նորից տի-
րում եր խորհրդավոր լռությունն ու զգուշու-
թյունը։ Ով մի բան եր ուզում ասի, վազում,
մոտենում եր ու հարցնում շշուկով։ Թվում եր,
թե մեր չորս կողմի ծառերն ել էյին լսում Ա-
վետ ամու կարգադրությունները։ Լռությունը
խանդարում էյին մին-մին, մոտիկ ծառերից
թռչող թռուծաժ յեղած թռչունները՝ ձյուն թա-
փելով ձյուղերից, կամ՝ աղմուկով թփերի միջից
դուրս փախչող մոշահավերը, վորոնց խշխշոցը
մեզ միշտ խաբում եր, թե մի մեծ կենդանի յե
անպատճառ։ Ձյունալուս եր. են ամբողջ ճամ-
բան ենպես անցանք, վոնց վոր ցերեկով, Ավետ
ամին հավատացնում եր, թե ճանապարհ անցնե-
լու համար ամենահարմար ու ապահով ժամա-

նակը գիշերն ե—ամեն շառ ու շուռից ազատ:

Հուսադեմին մենք կանգնած եյինք մի բարձրը սարի կատարի: Նոր յերևաց, թե մենք ինչքան եյինք բարձրացել ու հեռացել շրջապատի տափարակից: Մեր չորս կողմը խիտ անտառ էր փռված, վոր տեղ-տեղ իջնում, ձոր էր դառնում, տեղ-տեղ մեջք տալիս, բարձրանում, տեղ-տեղ նստրանում էր, բացատներ կազմում:

Մեր առաջ անմիջապես իջնում էր անտառը դեպի ձորը, ենպես վոր մենք վերևից նայում եյինք ծառերի գազաթներին: Տեղ-տեղ անտառն ընդհատվում էր կտրտված քերծերով: Ձորի մյուս կողմից մի ուրիշ լեռնաշարք ձգվում էր ու բավական հեռու մեր կանգնած տեղից միանում մեր կողմից գնացող սարերի հետ: Արանքն եսպես գոգ էր դառնում, — յերկու թաթերն իրար կպցնելով, Միրաքն անկյուն կադմեց: Միրուն աեսարան էր. յես առաջին անգամն էր, վոր գտնվում եյի բնության մեջ, վորի տերերը կենդանիներն եյին, իսկ մենք գողունի ներս եյինք մտել նրանց աշխարհը, խանգարելու իրենց հանգիստը: Արևն սկսեց ստեղնոտել. կամաց-կամաց դուրս հանեց նա յերեսը. կասես թե մի հսկա յեր, վոր կռացել էր յերկրնքից յերկիր, մազերը փռել չորս կողմը ու ջուր էր խմում մի մեծ աղբյուրից: Ձյունի յերեսին

վառվում եյին նրա մազերն ամեն ուղղությամբ:

— Ինչ վոր կա, եստեղ ե, ա՛յ, ես ճոճկումը, — մատը մեկնեց հորեղբայրս, — ա՛յ, ես երկու իրար վրա կռնած սարերի ծոցումը:

Անտառն այնտեղ ավելի խիտ էր, գլխի ձյունն ավելի սպիտակ, քան մյուս տեղերում:

— Դու եսպես կկտրես ձորը, Ստեփան, ու դուրս գաս հրեն եհ, են թալան, — շարունակում էր իր կարգադրությունը նույն տոնով Ավետ ամին. — դու ել, Սոսի, եսպես կգնաս մինչև Սանտաքարը...

— Գիդամ, — կտրեց Սոսին նրա խոսքը:

— Մենք ել կշարվենք ես թուշով*) մինչև ձորի բերանը: Վանես, դու կնստես ներքի բյարումը**):

Կարգադրություններն անելուց հետո, շարժվեցինք առաջ, վոր ամեն մինս մեզ տված ուղղությամբ գնանք ու ժամանակին նշանակած դիրքերը բռնենք:

Ժամանակը շատ սահմանափակ էր: Մինչև հրացանավորներս մեր տեղերը հասնելը՝ վորսը քշողները սեռի մեջքով պետք է հասնեյին սարերի թիկունքը, ուր գիրթ***) քերծերը փա-

*) Թուշ—ուղղություն:

**) Բյարա—անցք, ճամբու:

***) Գիրթ—ուղղաձիգ, խիստ թեք:

կում եյին անցքը: Նրանց գլորած քարերից ու հարահրոցից, այնտեղ գանված վորսերը պետք է փախչեյին յերեք կամ չորս ուղղութեամբ. իսկ փախուստի ճամբաներում արդեն նստած պետք է լինեյինք մենք:

Ավետ ամին առաջուց եր խոստացել, նստեցնել ինձ այնպիսի մի դիրքում, վոր — ինչպես ինքն եր ասում — «վորսը դար կոխ տար ինձ»: Նա ինձ հավատացնում եր, վոր յեկող վորսը պետք է առաջով անցնեն, հրացանիս ծայրին քսվելով, բայց յես այնքան կշփոթվեմ, վոր չեմ ել տեսնի նրան:

— Առաջին անգամը եղպես ե լինում, — ասում եր նա, — զոչաղ կաց, թվանքը ձեռքիդ կըդողա, քեզ չկորցնես:

Մյուսները ծիծաղում եյին իմ անփորձութեան վրա, ու խրատում, խորհուրդներ տալիս, վոր ցույց տան իրենց փորձվածութիւնը:

— Վոր տեսաս չի կանգնում, մի թեթե կըհաղաս, կկանգնի մի ծախ չափ, ես վախտը պետք ա իրար գցես...

Յես հրճվում եյի ինձ ու ինձ այն հաճույքից, վոր, յեթե իրավ այդքան մոտ անցնելու լինի՝ ինչ կարծնի ինձանից:

Նրանցից իմացողներ կային, վոր յես լավ նշանաձիգ եմ, բայց ասում եյին, նշանակու-

թյուն չունի այդ, կարող ես ասեղը միջիցը կես անել, բայց պախրիցը շեղվես 40 — 50 քայլի վրա: Սա ինձ ավելի յեր զարմացնում: Վերջն այնպես դուրս յեկավ, վոր նրանց զգուշացումները կասկած գցեցին իմ մեջ և յես զգում եյի, վոր շեփոթվելու յեմ:

Ես խոսակցութեան ու կարգադրութիւնների միջոցին հանկարծ մի ստվեր յերևաց ու ծածկըվեց մոտիկ ծառերի յետևում: Բնազդաբար բոլորս ցնցվեցինք ու ձեռքներս տարանք հրացաններին... Հորեղբայրս սևեռեց աչքերն ու մին ել, վոր ծառերի արանքում աչքովն ընկավ անցնող ստվերի մի մասը՝ վաղբից ճանաչեց, վոր գել եր ու ձեռքը թափ տվավ:

— Ե՛հ, նահլաթ դրա մորթուն, թողեք կորչի, բայքա կարանք մի բան ուստ բերել՝ միս ուտենք:

Քիչ ել վոր առաջ կացանք, Ավետ ամին ձեռքով արավ, վոր կանգնենք, — նա մեր առաջից եր գնում: Կանգնեցինք: Ինքը վտանքը մին-մին փոխելով առաջ անցավ գեպի գելի անցած տեղը: Կանգ առավ նա եղտեղ, մի քիչ յետ ու առաջ նայեց, մի քանի քայլ առաջ գնաց, նայեց իր չորս կողմի ձյունին, վոր անարատ եր, նորից մի քանի քայլ յետ յեկավ ու ձեռքով արավ

Վանեսին ու Սոսուն: Յես ել մոտեցա նրանց հետ:

— Տեսնում ե՞ք պախրան ա. ա՛յ, նոր ա անցել, Ղլիա նոր: Ես ել գելի հետն ա: Գլխի յեր ընկնում: Ես անտերը նրա հետո՞վն ա գնում:

— Յավաշ, հետը ճանաչում ա՞, գելը:

— Հ՛մ, ճանաչում, քեզանից ու ինձանից լավ, Սոսի: Հոտ չի իմանում. ամմա հետը՝ մարդուց լավ ա քշում: Դե, դրա վախտը չի, տղերք. ես վոր գնաց, վորտեղ վոր ա հրես դուրս ա գցելու եդ անտերը: Դե, շուտ արեք, Ստեփան, դու պետք ա վռագես, վոր չուշանաս, բավականին տեղ ա մինչև թալան*): Դե, վազ տվեք:

Տղերքը հրացանների միջից բռնած, անմիջապես խրվեցին անտառի մեջ: Պետք է իջնեյին ձորը ու ափստեղից ամեն մեկը գնար իր համար նշանակած անցքը բռնելու:

Նրանց գնալուց հետո, ինձ տարավ, ցույց տվավ իմ դիրքը:

— Կնստես ես կաղնու տակին, աչքդ՝ ես բաց տեղին: Յեկող վորան ետտեղով պտի անցնի: Վախես վոչ, ի՞նչ ել գալու լինի: Կարող ա խոզ ել լինի: Թե բան ա, կարենաս վոչ հասցնես՝ ժաժզաս տեղիցդ, թող գա ինձ վրա, թե չե վոր մի պուճուր ժաժ եկար տեղդ, թեկուզ ուրիշ կողմ

*) Թալա—բացատ:

ել ըլի երեսը՝ ելի կտեսնի քեզ ու յետ փախչի: Դե, ես ա, պտի գա, հա՛...

Ասաց ու գնաց իր տեղը բռնելու: Տնաշենը, կասես իմաստուն եր: Տասնընկնգ ըոպե անցած չեր լինի, վոր լավեց քշող տղաների յերկար ու անհամբեր ձայները:

— Հաա՛յ, յեկավ հա՛, յեկավ հա՛յ, պախրան յեկավ, դոշաղ կացեք, յեկավ, յեկավ, ես դոլի դոշովը՝ մեծ կաղնու վրա՛մ...

Այդ ձայներն ինձ ավելի շփոթեցրին, կարծում եմ, քան թե հալածված պախրին: Նայում եյի առաջիս փոքրիկ բացատին ու սպասում, թե հրես, հրես յերևալու յե նա, յեղջերուն, վորին պարզ պատկերացնում եյի աչքիս առաջին: Բայց չե, յսե ավելի եյի շտապում, քան յեկող պախրան. սրա համար ել թվում եր ինձ, թե ուշանում ե: Մի անհամբերութուն ուտում եր ինձ, կասես թե դողում եյին ձեռներս: Նայում եմ, առաջիս ջոկ-ջոկ ծառերը խառնվում են իրար, գառնում մի գորշ ժասսա, աչքերս ջրակալում են: Բացի սրբանից, թվում եր, թե են ձորը լիքը ջուր ե գնում ու նրա վշշոցը բռնել եր ականջներս. մինչդեռ գիտեմ, վոր ծարավ մարդը հագիվ թե մի խմելու ջուր գտնի այդտեղ:

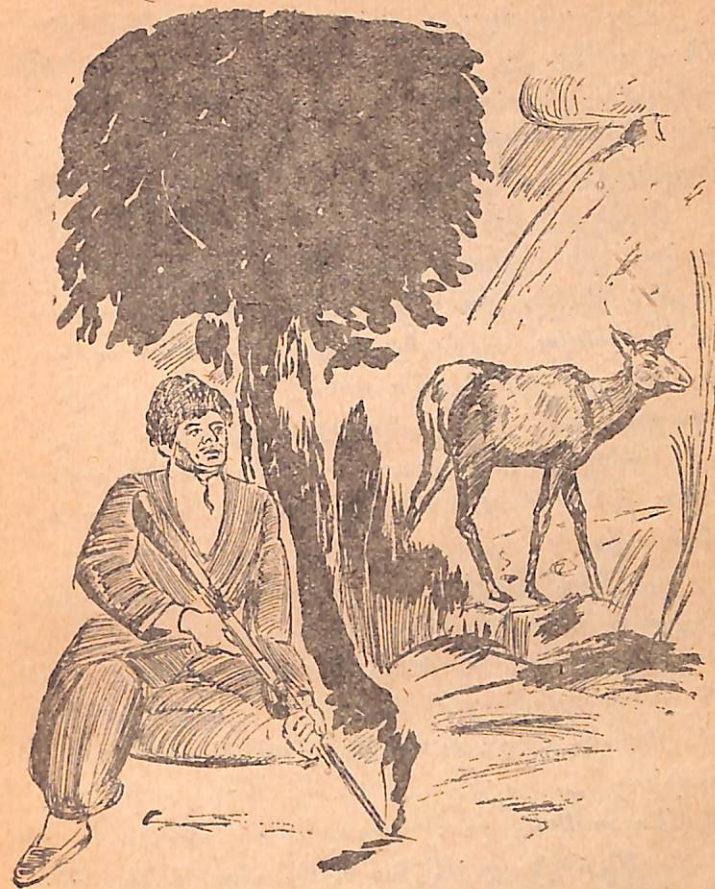
... Յեկավ հա՛-մ-ա, գալիս ա հաա՛ա, դոշաղ կացեք, յեկավ...

Սիրտս, պարզ, խանդարում եր ինձ: Գիտեմ, վոր հիմա ավելի քիչ ժամանակ եր մնացել մինչև պախրի յերևալը, քան քիչ առաջ եր, բայց հիմա ավելի քիչ էյի պատրաստ զգում նրան հանդիպելու:

Յես արդեն նկարել էյի իմ մտքում այն պնխրան, վոր դալիս եր հալածված՝ պոզերի չարդախը գլխին: Այդ ժամանակ լսեցի առաջիս ծառերի շխշխոց, մոշահավից թեթև, ձյունի մադոց և... ծառերի ու թփերի արանքից ոճի ճկունությամբ դուրս սողաց մոխրագույն, ավելի շուտ մի սիրուն թռչուն, մի կարապ, քան չորքոտանի... Նա դեռ ամբողջովին չազատած իր մարմինը ծմակից, նորից հնչեց.

— Յեկավ հա՛հ, յեկավ, յեկա՛հ վ...

Վոնց վոր մի դաշույն, դաստակից բռնած, դուրս քաշես արագ իր պատյանից ու շրջես իր փայլկտուն լայնությամբ՝ այնպես ել դուրս քաշվեց նա թփերից իր փախուստի թափով ու յետևից լսվող ձայնի հետ՝ մնաց պղծած մի վայրկյան դեպի ձայնը: Նրա ամբողջ մարմինը միանգամից բուսավ իմ դիմաց փոքրիկ բացատի վրա: Յես մոռացա, թե ինչ պետք է անեյի, իսկ նրա յետ նայելը՝ մի ծախ համբերությունից ել քիչ, վերջացավ ու նորից ուղղվեց, վոր ճամբան շարունակի: Նրան փախցնող ճամբան իմ կանգնած տեղից տալը քայլից ավելի չեր լինի, բայց յես

մոռացել էյի, թե ձեռքիս հրացան կա: Ինձ յես թողնելուց հետո միայն՝ յես անորոշ ձայներ արձակեցի: Ասես համբ լինեյի, Հրացանս մեկնեցի

ու հուպ տվի ամուր, առանց նշան բռնելու: Յեթե պայթեր ել, միննույն ե, ինչ պետք ե աներ պախրին. բայց զարմանալին այն եր, վոր չպայթեց: Հետո նկատեցի, վոր չախմախը չեմ բարձրացրել յես, թեև վոտը քաշել եմ ամբողջ ուժով:

Յեթե մի քանի վայրկյան ել յես հրացանա պահած լինեյի նույն դրությամբ ձեռքումս՝ գուցե ինձ թվար, թե անմիջապես խլացնող վորոտը իմ հրացանիս ձայնն եր և վոչ թե Ավետ ամուսը, վոր լավեց ինձ շատ մոտիկ: Չգիտեմ, ինչո՞ւ, սպասում եյի, վոր յերկրորդ պայթյունը ևս պիտի հետևի. բայց իզուր: Դրա փոխարեն լավեց Ավետ ամու թավ ձայնը, գարձյալ հանգիստ ու վճռական:

— Եհեյ, Վանես, յարալու յս, գալիս ա, գալիս ա, քեզ վրա՛ա՛...

Ավետ ամու ձայնից հետո՝ լռությունն ու անշարժությունն ավելորդ եյին—բոլորս տեղահան յեղած, վազում եյինք գեպի վիրավոր յեղջերուն:

Յես ամենից շուտ հասա Ավետ ամուն:

— Ո՛ւր գնաց, Ավետ ամի, վորտեղին դիպավ:

Ավետ ամին զբաղված եր չիբիովը, գլխով ցույց տվավ ուղղությունը և բերանից յերկու

մալանչ բաց թողած ծխի արանքումն ասաց. — յետևի կեսն աչքովս ընկավ մի պուճուր:

Այդ միջոցին մի հրացան ել պայթեց: Դա ել Վանեսի հրացանն եր: Յես ցած վազեցի հրացանի ձայնի ուղղությամբ: Մի քանի քայլի վրա տեսա կարմրած ձյունն ու յեղջերվի հետքն իրար խառնված: Սա Ավետ ամու խփած տեղն եր: Արյան կաթիլները տեղ-տեղ ընդհատվում եյին, բայց մի քիչ հետո նորից յերևում:

Չորի բերանում տեսա Վանեսին, նստած մի քարի վրա: Նրա գեմքին խաղում եր մի թեթև ժպիտ, ներքին անգսպելի բավականությունից սուլում եր ուրախ յեղանակ,

— Ի՞նչ յեղավ պախրան, — հարցրի յես:

— Հրեն, գնա բռնիր, — ասաց նա ժպտալով:

Նայեցի ցույց տված ուղղությամբ, և ճիշտ վոր մի 20—25 քայլ հեռու, հենված մի ծառի բնի, նստած եր իմ տեսած յեղջերուն, կենդանի: Չհասկացա գաղտնիքը: Կատարյալ հրաշք եր թվում ինձ, թե ինչո՞ւ յես նստած կենդանի յեղջերուն:

Մնացի տեղս մեխված: Վանեսը վեր կացավ, ժպտաց ինձ ու քայլերն ուղղեց գեպի նա: Յերբ բավական ժոտեցանք մենք, վեր թռավ նստած տեղից, վոտքի կանգնեց հազիվ մի վայրկյան ու խուլ նվմոցով նորից թմիաց գետնին:

Ավետ ամուսնացել էր նրա աջ ազգերը հիմքից, իսկ Վանեսին՝ առաջի ձախ վտար՝ ծընկից, վտար լաթի պես մնացել էյին կախված նրա մարմնի յերկու կողմերից:

Մենք նստեցինք նրա կողքին: Մի չքնաղ պախրակով եր, գեղեցկութիւնն ասելը քիչ է...

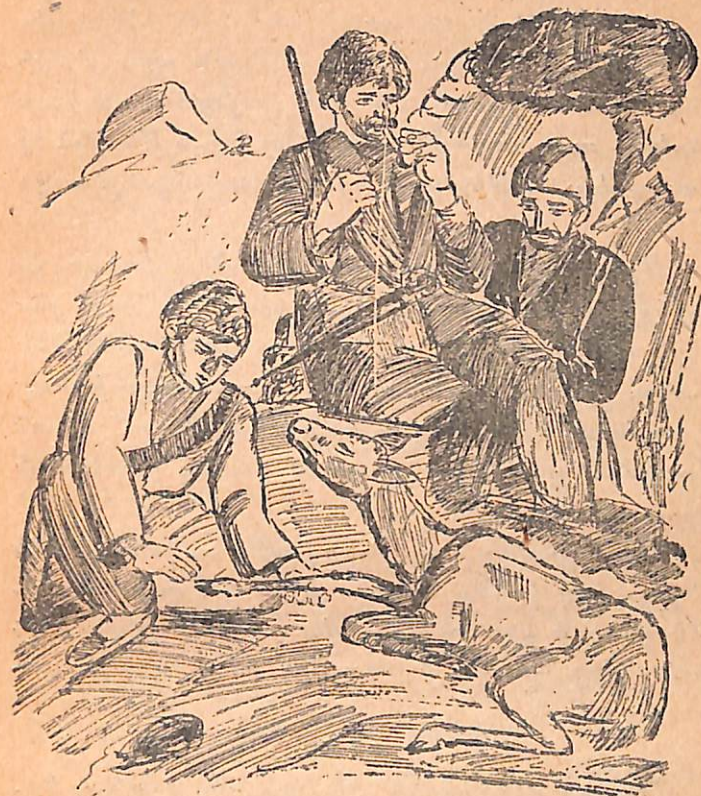
Սկսեցի շոյել նրա աննման աչքերը, վոսկրոտ ու յերկայն դունչը, գեղեցիկ ունգերը... ու նա իր հատ-հատ տնքոցի հետ սկսեց դողալով լիզել ձեռքերս: Չգիտեյի, շոյելս եր դուր գալիս նրան, թե՞ վախից աղերսում եր ինձ:

Վանեսը նայում եր բավականութեամբ ու պատմում, թե ինչպես... «Անտերը յերեք վոտան-նի, հրեղեն եր դառել, թռչում...», մինչև վոր «բարեբախտաբար» իր գնդակը փշրեց նրա մյուս վոտը: Մտքովս անցավ, թե ինչքան լավ կլիներ ու բարեբախտութիւնն, վոր դիպած չլիներ նրա գնդակը և պախրան փախած, ազատված լիներ:

Վրա հասավ հաստատ քայլերով Ավետ ամին ու խոժոռելով աչքերը նրա ջարդված վոտքերի մոտ լճացող արյանը՝ գոռաց Վանեսի վրա.

— Ա՛յ տղա, հայվան Էս դու. ինչի յես եզ անտերի միսը փչացնում:

Ու մոտեցավ նա արագ, հրացանը ծառն ի վեր զրավ, դուրս քաշեց կողքից կախած դաշույ-

նը, խից ինձնից նրա սիրուն դունչը ու վոտ-րեց հետևի վրա կոպտորեն: Խանջալի սարսուռն քսոցի հետ՝ վարար դուրս ցայտող արյունը բա-վական հեռավորութեան վրա ներկեց սպիտակ ձյունը: Ինձ թված, թե տյո խանջալի բերանն իմ մարմնի վրայով անցավ:

Ուզեցի մի խոսք ասեմ արգելելու՝ չկարացի։
Յեւ այդ մարդը, վորին ահա՛ն սիրում եյի
յես, ու նա սիրում եր ինձ՝ այնքան սոսկալի
յերևաց այդ բոպեյին, վոր թվում եր, թե ինձ ել
կարող եր մորթել նա նույն անտարբերությամբ։

Մյուս որը յերկու խոգ ու մի կէտար ել
լսեցինք, ու վերադարձանք գյուղը։ Բայց յես
չեյի մոռանում պախրի մահը։ Յերեկոյան մեր
տանը բոլորը գերազանց տրամադրությամբ
պատմում եյին հաջող նորահեալի ու վորսի
մասին և գլուխներն որորում համեղ խորովածի
վրա։

Յես հրաժարվեցի խորովածից ու չասեցի, թե
ինչու. իսկ իրենք ուտում եյին ու զարմանում,
թե վճեց ե վոր լավ չի թվում ինձ պախրի միսը,
քանի վոր նրանից համեղ միս՝ սուտ ե աշխարհ-
քումս։

Մի րաբը վերջացրեց իր պատմությունը։ Գի-
շերը բավականին անցել եր. պառկեցինք, վոր
առավոտյան վաղ վեր կենանք ու ժամանակին
հասնենք վորսատեղը։

Մ Ա Յ Ի Ը

1

Աշունքվա սկզբներին եր. մեկ ել մի որ մեր
Զանգին կորավ ու յերկու, յերեք որ չերևաց։

Դրանից հետո, յերբ առաջին անգամ մենք
նրան տեսանք՝ նա ենքան եր փոխվել, վոր կար-
ծեցինք, թե մեր շունը չի։ Նիհարած, կողքը
կողքին կպած, սախները յերկնք, թուշ կախ-
ված՝ դուրս յեկավ նա սրահի մեծ ամբարի տա-
կից ու յեկավ ուղիղ մտավ տուն։ Այսպես եր
հայտնում ամեն անգամ նա իր սովածությունը։

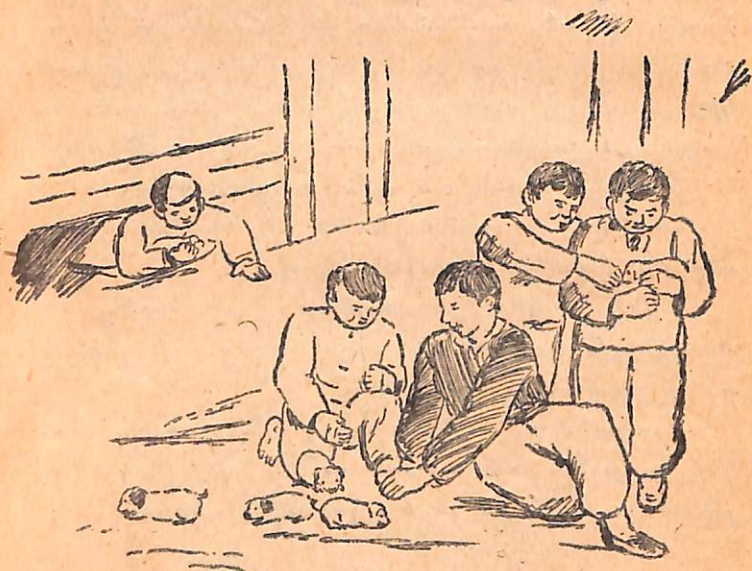
Մայրս, տեսնելուն պես, բացականչեց.

— Ըհը, ես շունը ցնգնել ա, երեխեք, տե-
սեք մի վորտեղից դուրս յեկավ։

Մենք — յես, յեղբայրներս ու հորեղբորս
վորդիներն իմանալուն պես՝ դուրս վազեցինք
զեպի սրահի մեծ ամբարը։

Մայրս մեր յեաւից շտապ տան դուռը փա-
կեց ու շանը լափ տվավ տանը, վոր նա մեզ
չփասեր։ Ամբարի յերեք կողմերից փորսող, աղ-

բի ու փոշու մեջ կորած, համարյա միաժամանակ հասանք շան բնին յես, Սիմոնն ու Ասոն, հորեղբորս վորդիները ու, դուրս քաշեցինք ա-
մեն կողմից Ձանգու լակոտները: Վեց հատ ձագ-
եր բերել նա, վեց գեղեցիկ, զանազան գույնի
լակոտներ: Մենք իսկույն բաժանեցինք մեր մեջ
նրանց, թե վնն ե վորինս ու ամեն մեկս մե-
րինի համար անուն գտանք նրանց նշաններին
համապատասխան: Շունը տանից դուրս թողնե-
լուց առաջ հորեղբորս տղան՝ Սաքոն յեկավ հե-
ռացրեց մեզ, դեռ բարկանալով ել, թե՛ մի որ
նա ձեր հախիցը կգա:

Նրանց աչքերը դեռ փակ էյին. բարձրաց-
նում էյին դողդողալով իրենց փոքրիկ, սիրուն
դնչիկները, կնճռոտում, ասես թե հոտոտելիս
լինեյին ու տնքտնքում հազիվ լսելի:

Ձանգին, բակի մեջ տեղը վընգվընգող ձա-
գերին տեսնելուն պես՝ սպառնալի մոմուաց չորս
կողմը նայելով ու, նախ նրանց բոլորին հավա-
քեց ամբարի մոտ, ապա թե՛ մեկ-մեկ ներս կը-
րեց բունը:

Ել որ չեր անցնում, վոր մենք չգնայինք,
պառկեյինք ամբարի կողքին ու լսեյինք նրանց
քնքույշ և անվերջ վըզատոցը:

Մայրս շարունակ մեզ զգուշացնում եր.

— Հեռու կացեք ամբարից, — ասում եր, —
ձեզ մատաղ, շունը կբրբրի, — բայց մեր Ձանգին
ենքան մի լսելոք շուն եր, վոր մեզ վրա իսկի
չեր ել մոռում, յերբ մենք միայն հեռվից էյինք
նայում նրա ձագերին, մանավանդ, յերբ ինքն
ել ձագերի մոտ եր լինում:

Մի որ ել հայրս տանից դուրս գալիս ձեն
տվավ Սաքոյին ու հրամայական ձևով կարգա-
դրեց.

— Են լակոտները բանի կենում, մեծանում
են անմեզ տեղը, երկու լավը, փարթամը կջո-
կես, մնացածը ռադ կանես: — Ասաց ու դուռը
պինդ լսփելով իր յետևից՝ դուրս յեկավ, գնաց:

Սաքոնն առանց մի հարց տալու, առանց մի խոսք ասելու՝ լսեց հորս տառնեքը: Ըստ յերևույթին նրանք իրար հասկացան: Յես այդ խոսակցությունից միայն այն հասկացա, վոր խոսքը Չանգու թուրանների մասին եր, բայց մինչև իմ հարցնելս, հորս գնալուց հետո, ինքը Սաքոնն հայտնեց ինձ, թե՝ Համո, ետոր Չանգու լակոտները «թաղելու» յեմ, զնա «բոլորին» իմաց արա, թող գան: Ասա, ո՞վ վոր մի-մի շեր չիր, հոն, կամ կակալ կբերի՝ նրան կթողնեմ՝ թամաշա անի: «Բոլորը» իմ ընկերներս եյին, մեր թաղի իմ հասակակիցներս: Յես մին ուզեցի հաջցնեմ, թե ինչո՞ւ, մեղք չե՞ն, մին ել, առանց յերկար մտածելու՝ դուրս թռա տանից ենպես շտապով, վոր կասես թե ուշանալու էյի մի հանդեսից:

Մայրս ել այդ որն առավոտվանից տանը չեր, գնացել եր վերի թաղը՝ շոր ձեւելու: Սաքոնն մի քանի անգամ, նույն իսկ, հիշեցրեց, թե քանի Անթառամ ազին տանը չի, պրծնենք, թե չե, վոր գա, վրա հասնի՝ ել չի թողնի ու հորեղբոր ձեռիցը պրծնիլ չեմ յես: «Հորեղբայրը» հերս եր:

Յերկու բոպեյից հետո, մեր դուռը դարձավ մի կատարյալ հարսանքադուռ. ել թաղումը յերեխա չեր մնացել: Սաքոնն փեշք արավ ու նրա մեջ հավաքեց նրանց բերած չիրը, հոնն ու ըն-

կույզը: Ապա սուր բահը ձեռքին, նա փեյինումը (տավարի չոր աղբակույտը) փոքրիկ թոնրի ձեւով սկսեց մի հոր կտրել: Յերեխաների ամբողջը նրան շրջապատած՝ ուշի ուշով հետևում եր բահի ամեն մի հարվածին: Ամեն մեկը կռանում եր, նայում, վոր փոսի ներսը տեսնի, թեև բոլորն ել գիտեյին, վոր այնտեղ դեռ վոչինչ չըկար: Չանգին թաղնած եր մեղանից բավական հեռու, ու այնպիսի մի ձևով եր նայում ու հրսկում մեզ, վոր ասես թե ամեն ինչ հասկանում եր, ամեն բան գիտեր:

Հորը կտրեց, պատրաստեց: Սրանից հետո Սաքոնն մոտեցավ շանն ու շրթունքները ծրհծրհացնելով, նրա գլուխն ու մեջքը շոյելով ուզեց ձեռքի պարանոյլը նրան կապի. բայց Չանգին շարունակ խույս եր տալիս, գլուխը պահում, իսկ վերջը, վոր տեսավ ձեռք չի վերցնում իրանից Սաքոնն՝ սկսեց մոռալ վրան:

Մենք մի քիչ հեռացանք նրանից ու կես վախով, կես սարսափով հետևում եյինք, թե ի՞նչ ե լինելու վերջը:

— Յես վճնց անեմ բա ես անտերին, — խոսում եր Սաքոնն ինքն իրեն հետ: Նա ու շունը իրար հսկում եյին. վոչ մեկը մյուսին թողնել չեր ուզում: Յես նայեց նա, աջ ու ձախ դարձավ, ինքն ել չգիտեր, ի՞նչ հնարք եր փնտռում:

— Համո, Համո, մին եղ պատն ի վեր դրած
յեղանը բեր եստեղ (մտածում եր նա՝ յեղանը
վզին հարի ու կապի), ասեց ու դարձյալ շարու-
նակեց աչքով բան վնտոել և յերբ, մեկ ել մա-
րազի դռան մոտ ընկած դարմանի քթոցն աչ-
քովն ընկավ՝ մտքումը նոր բան ծագեց ու ավե-
լի բարձր, վճռական ձայնով դիմեց.

— Լավ, լավ, Համո, ել յեղանը հարկավոր
չի, վաղ տվեք մին են քթոցը, թե կարում եր,
եստեղ բերեք:

Չգիտեյինք, թե ինչի՞ համար ե ուզում քը-
թոցը, միայն թե խմբով վազեցինք ու քթոցը
քաշ առաւով բերինք, հասցրինք Սաքոյին:

Նա քթոցը կողքահանց, բերանը ներքև ա-
րած մոտեցրեց կամաց-կամաց ու ելի սկսեց փա-
ղաքել շանը:

— Չանգի ջա՛ն, Չանգի ջա՛ն, տո՛ւլի, տո՛ւլի,
ծիհ-ծահ...

Մենք ել կարծեցինք, թե անկեղծ են Սա-
քոյի փաղաքշանքները. շունն ել՝ խաբվեց նրա
խոսքերից, սուղը սկսեց շարժել հաշտորեն, գը-
լուխը ծռեց, աչքերը ճրպ-ճրպացրեց... Եղ ժա-
մանակը մեկ ել են տեսնենք, վոր Սաքոն արագ
շրջեց քթոցը Չանգու վրա, շունը մնաց տակին
ու ինքը վրան նստեց:

— Դե, հիմա յեկեք եստեղ, — հրավիրեց նա

մեզ, — յեկեք, մի՛ք վախի, յեկեք վրան նստեցեք,
յես գնամ լակոտները հանեմ:

Մենք վախվխելով մոտեցանք քթոցին. բայց
հյուսված ճիպոտների արանքից վոր տեսանք
Չանգու կատաղի աչքերը՝ վո՛չ վոր մեզանից
սիրտ չարավ վրան նստի, վո՛չ ել թե Սաքոն
կարաց համոզի մեզ:

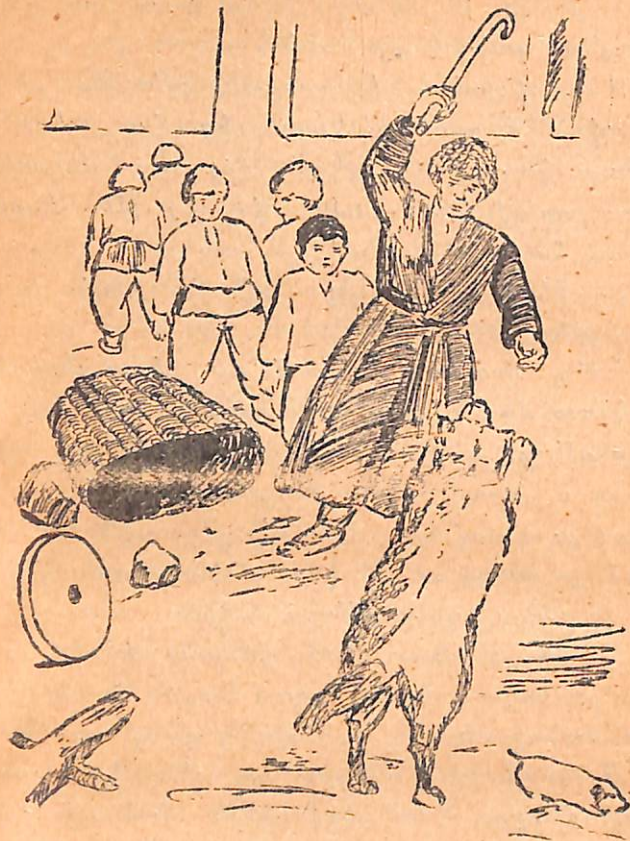
— Դե վոր չեք գալիս, մի են քարն ել ա.
մոտեցրեք ինձ:

Մենք՝ վոտքով, փայտով, մի կերպ յերկան-
քի հատը մոտ գլորեցինք Սաքոյին: Նա մի կըռ-
նովը քթոցը պահած, մյուսով հաղիվ-հաղ վեր
քաշեց ու դրավ քթոցի մեջքին. մինն ել բերել
տվավ ու դրավ նրա վրա. մի յերրորդն ել: Հե-
տո ինքը գնաց ու մի կողմ ընկած գութանի հին
եջն ել բերավ գցեց քթոցի մեջքին:

— Դե, տեսնեմ հիմա վո՞նց ա կծում, — ա-
սաց ինքնաբավական կերպով Սաքոն ու մի մեծ,
կեռ մահակ ձեռքին՝ ուղևորվեց գեպի ամբարը:

Ամեն մի քայլ անելիս նա յետ եր նայում
դեպի քթոցը: Ըստ յերևույթին վախում ել եր
Սաքոն. ու ճիշտ վոր, քիչ հետո մենք տեսանք,
վոր իրավացի յեր նրա վախը:

Շունը վընգ-վընգաց, մոմուաց, կլանչ-կլանչ
յեկավ քթոցի տակից ու, մեկ ել, յերբ առաջին
լակոտի ձայնն ականջովն ընկավ, վորին Սաքոն

Կեռ մահակով դուրս եր քաշել ամբարի տակից՝ մի ուժեղ ճիչ լսեցինք, քթոցի ճիպոտների ճըթ-ճըթոցը ու մեկ ել՝ քարերի ուժեղ զուռոցը: Զանգին դուրս ընկավ քթոցի տակից, ինչպես մի եզ առյուծ ու հարձակվեց Սաքոյի վրա:

Մենք սարսափով յետ փախանք մինչև կալի կեսը. Սաքոն ինքն ել յետ ու յետ գնաց տեղը, ձեռքի մահակը բարձրացրեց ու սկսեց շանը հանդիմանելով պաշտպանվել:

— Ա՛ շշմեն, ա՛ շշմեն... համայ անիծվես դու...

Հանդիմանում եր նա Զանգուն, վոր նրա կատարած զայրույթն իջեցնի:

Յերկար տեց եզ կռիվը նրանց մեջ. շունն ուզում եր լակոտը մյուսների մոտ տանել՝ Սաքոն չեր թողնում. Սաքոն ուզում եր հանած լակոտն ամբարի մոտից հեռացնել՝ շունը չեր թողնում: Վերջը Սաքոն ելի խորամանկության դիմեց: Հենց եզտեղ սրահին մոտիկ բացվում եր գոմի դուռը: Տանից մեզ հաց բերել ավալ Սաքոն ու սկսեց հաշտվել շան հետ: Կես հացից ավելի կտոր-կտոր արավ, առաջն ածեց: Զանգին, կասես թե նորից ամեն բան մոռացավ, հաշտվեց: Անտեր անեմ սովածությունը, հաշտեցնում ե: Պոչը շարժելով բոլոր կտորները հավաքում եր նա մեկ-մեկ ու արագ կուլ տալիս: Հաշտվեցին՝ բայց Զանգին մարդկանց ել շան նման եր կարծում. կարծում եր, թե նրանք ել, իրենց պես, յերբ անցնում ե բարկությունը ու հաշտվում են՝ դրա հետ ել մոռանում են իրենց առաջվա վատ մտքերը, վատ մտադրությունը, թե չե, չեր հավատա Սաքոյին:

Սաքոն հիմա գոմի դուռը բաց արավ. հացի կտորները սկսեց առաջվանից ավելի հեռու նետել դեպի գոմի դուռը: Շուներ շարունակ հավաքում էր հացի պատառները ու յետ դառնում շտապ: Հետևյալ պատառը նա շեմքին նետեց, նրա հետևյալը՝ շեմքից ներս, յերրորդը՝ ավելի ներս: Ամեն անգամ արագութեամբ վազում, վերցնում էր Ջանգին ու նորից վայրկենապես յետ դառնում դուռնը լիզելով, աչքը ձգում Սաքոյի ձեռքին ու աչքին: Շատ պատառներ նա ողի մեջ էր բռնում, վորի ժամանակ ուժեղ կերպով «ղրլի»-ում էր նրա բերանը: Մի ներքին, լուռ պայքար էր կատարվում նրանց մեջ: Սաքոն գիտակցորեն ու հետևողական՝ աշխատում էր յերկարացնի ամեն պատառից հետո շան վերադարձի միջոցը, վորպեսզի չսխալվի իր հաշվի մեջ, իսկ Ջանգին առանց մտածելու, առանց կասկածի, բնագործեն աշխատում էր վորքան կարելի յե շուտ վերադառնալ, կարճացնել այդ միջոցը:

Վերջին մեծ կտորն էլ ուժով ենպես ներս նետեց Սաքոն, վոր գոմի մթության մեջ պատառի թրմիոցի ու համարյա նրա հետ ներս թռչող Ջանգու վազելու հետ՝ շրմիաց ու փակվեց գոմի դուռը:

Յետ դարձավ շուներ: Փակված դռան յետևից իսկույն լսվեց հուսահատ փնգստոցն ու չանգրո-

տոցը: Ջանգին նոր, հանկարծակի զգաց, վոր խաբեցին իրան ու մի սոսկալի բան պիտի կատարվի: Նա չմտաբերեց, չվերհիշեց, վորովհետև մրտածել չգիտեր, բայց միանգամից նրան պատկերացավ, վոր առաջ էլ այդպես են վարվել իրան հետ ու խել, պակասեցրել իր ձագերը, թեև ինքը չէր տեսել, թե ի՞նչ ձևով: Անմիջապես, դռան յետևից հասնող լակտաների ձայնը հատատեցին նրա վատ կասկածը մարդկանց մասին ու կատաղեցրին Ջանգիին: Նա վռնում էր, կողկոնձում, կլանչ-կլանչ գալիս, դուռը կրծում, չանգոտոտում. նա լալիս էր, աղաչում էր ու, քանի գնում, ենքան աղիողորմ էր դառնում լակտաների ձայնի հետ: Իսկ Սաքոն, ասես թե վռչինչ, մի լավ բան էր կատարում. հանգիստ հանտեց մեկ-մեկ բոլոր ձագերին, յերկուսին թողեց, մնացած չորսին հատ-հատ թիու բերանն առավ, բերավ ածեց հորի մեջ:

Փոսն սկսեց ծածկել: Շան կաղկանչոցը հիմա մենք գոմի վերջիցն եյին լսու: Ձագերի փնգոցը քանի գնում նվազում էր Սաքոյի վտառների տակ, ասես թե շատ հեռու տեղից էր գալիս. նա լցնում էր փոսն ու կոխ տալիս: Գիշ ժամանակից հետո բոլորովին կտրվեց ձագերի փնգոցը. էլ վռչինչ չեյինք լսու:

Մեր առաջվա ուրախությունն ու աշխուժու-

Թյունն ել կորալ ու մենք առանց իրար հետ
խոսելու, մեկ-մեկ հեռացանք, ցրվեցինք եզտե-
զից:

Սաքոն հիմա մի տեսակ հրեշ եր դառել իմ
աչքում. Հեյի կարողանում մոռանալ նրան:

II

Իսկական խելագար եր Ջանգին, յերբ մի
կերպ դուռը բանալուց հետո՝ դուրս ընկավ նա:
Գնդակով շամփրվածի արագությամբ ներս քաշ-
վեց ամբարի տակը ու բունը դատարկ տեսնե-
լով՝ դուրս թռավ: Հոտոտեց յերկու ձագին, թո-
ղեց ու վազեց աջ ու ձախ. ել անկյուն չթողեց,
վոր չմտներ՝ չկային: Մեկ ել վազեց նա դեպի
փեյինը, տեսարանը սարսափելի յեր: Նոր ծածկ-
ված փոսի բերանից բարձրացող գոլորշին կասես
թե շատ բան ասեց նրան ու նա մոտեցավ, ըս-
կսեց հոտոտել ու արագ, նախ չանկերով, ապա,
յերբ դա չողնեց, բերանով դատարկել ամբողջ
ծածկված փոսը մինչև հատակը:

Տանը բոլորիս զգուշացրին, վոր դուրս չը-
գնանք և չմոտենանք, թե չե կարող եր բրբրել
մեղ: Մենք սարսափահար ու հետաքրքիր նայում
եյինք խմբված, պատուհանի ներսից:

Քանդեց նա փոսը մինչև հատակը ու մեկ-
մեկ դուրս տվավ չորս խեղդոտված ձագերին:

սկսեց լիզել, մաքրել, հոտոտել... Մի քանի ան-
գամ բերանով շրջեց դես ու դեն, ասես չեր հա-
վատում յեղածին, ապա ընկավ նա նրանց մոտ:
Յերբեմն-յերբեմն պղտոր հայացքով նայում եր
նա թափված ձագերի դիակներին, նորից լիզում:
Բավական հետո միայն, յերբ տեսավ, վոր ժած-
չեն գալիս՝ թողեց ու դանդաղ քայլերով հեռա-
ցավ բակի մի անկյունը, վեր ընկավ ետեղ:

Նա այնպես խղճալի յեր այդ քույրեյին...
Մեկ ընկնում եր թաղնում, մեկ վեր կենում,
դունչը ձգում կողկոնձում, հաջում քարերի ու
պատերի վրա:

Քիչ հետո նորից յեկավ ձագերի մոտ, նորից
շուռ ու մուռ տվավ, լիզեց... ասես չեր հավա-
տում, վոր սատկած են. նորից թողեց ու սկսեց
ծույլ-ծույլ հաջելով, վնգստալով բակի ես ան-
կյունից են անկյունը վազել... Չլսված ձայներ
եր հանում նա եղ որը: Շատերն ասում եյին,
թե շունը խելագարվել ե:

Նդ որը լափ չկերավ Ջանգին, իսկ մյուս որը
շատ հանգիստ եր ու անտարբեր: Մի անգամ
միայն մոտեցավ նա չորս ձագերի դիակներին.
սառը-սառը հոտոտեց մի յերկու անգամ ու պղդ-
տոր հայացքը նրանց վրա պտտեցնելով՝ նայեց
դեպի մեր տունը ու գնաց, թաղնեց հեռու, հե-
ռու: Նա իր պառկած տեղը յերբեմն-յերբեմն ա-

տամներով ամուր-ամուր կրծում եր գետնի հողը,
ծամում, նորից թափում:

Ինչքան նրան կանչեցին լափի, շունը տեղի-
ցը ժաժ չեկավ: Ամեն անգամ Սաքոյին տեսնե-
լիս, յերկա՛ր ուղեկցում եր իր հայացքով նրան:

Մայրս ինքը վերցրեց լափի ամանը, տարավ
մոտեցրեց Զանգիին և սկսեց փաղաքշել նրան
քաղցր խոսքերով:

Մեր տանը ամենից շատ նա մորս եր սի-
րում:

— Բ՛ուշի, ք՛ուշի, Զանգի ջա՛ն, Զանգի ջա՛ն...

Շունը վիզը յերկարացրեց, աչքերը կիսա-
խուփ սկսեց լիզել մորս վոտքերը, փեշերը, ձեռ-
ները, պոչն սկսեց գետինը թակել... Բայց նա
տեղից չշարժվեց անգամ, կասես չեր տեսնում
իր կողքին դրած լակի ամանը:

Մայրս կռացավ, սկսեց ափով շոյել նրա գը-
լուխը, նորից հրավիրել լակի. նա տնքալու պես
ձայն հանեց: Բոլորովին մոտ քաշեց մայրս տաշ-
տակը, բայց նա իր արյունով լի աչքերով նա-
յեց յերկար մորս յերեսին, ասես թե ուզում եր
պատասխանի նրան, խոսի նրա հետ. բայց լե-
զու չունեեր... ու գլուխը նորից թեքեց լուռ, ու
դրավ կողքին. ել չբարձրացրեց բոլորովին գլու-
խը նա մեր կողմը՝ ինչքա՛ն մայրս անունը տը-
վավ: Հիշում եմ, վաղ մայրս ել մի տեսակ գա-

ռավ. յեկավ մտավ տուն ու փոխված ձայնով
արտասանեց.

— Գողա՛նաս վոչ դու, Սաքո՛, մեկը՛ր տակ
կորցրիր մեզ:

Յեւ փոքր եյի, մորս փեշը բռնած, հիշում
եմ, մի քանի անգամ բան հարցրի, նա չպա-
տասխանեց. նայեցի յերեսին՝ արտասովում եր,
աչքերը սրբեց: Հետո նա հորս դարձավ.

— Անխիղճ ես դու, անխիղճ. բա սիրտ կա՞
քո մեջ. մնացածներն ել սովածությունից պետք
ե կոտորվեն. խեղճ շունը նրանց ել չի մտիկ
տալիս հիմա: Ի՞նչ եր սատանան սիրտդ մտել,
տնաշենի մարդ, կմեծանային՝ կտայինք հարեան-
ներին. կրակը գլխներիս ածեց... Վոտս կոտոր-
վեր, վոր են որը յես տանից դուրս չգնայի:
Խեղճ հայվան...

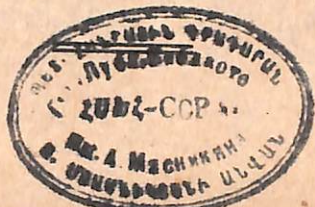
— Շան աղաթն ա, ա կնիկ, — ծիծաղեց
հայրս, — մի երկու որ եղպես կլինի:

Մայրս շուռ յեկավ, դուրս գնաց տնից:

Մինչև յերրորդ որը են յերկուսն ել սատ-
կեցին: Չորրորդ որը՝ ել Չանգուն չտեսանք մեր
դռանը:

— Անտեր շունն ել փչացավ, կորավ, մնա-
ցինք անշուն, — ասաց զժկամ մի որ հայրս՝ ներս
մտնելով:

Իսկ մի քանի որ հետո տավարածները լուր
բերին, թե ձեր Չանգին են ա գետի ձորումը
սատկած:

Ց Ա Ն Կ

Մեր ծիծեռնակները	3
Ճիթ-ճիթը	19
Նորահեռ	33
Մայրը	53

11242

ԳԻՆԸ 1 ՌՌԻԲ.

36-787

ԴԵՎՈՐԿ ՄԵՏՅԱՆ

ՈՒՄԻ ԼԱՏՈՇՈՒԿԻ

ՐԱՏՏԿԱԶՅԻ

(նա արմյանսկ. յազ.)

Իզդանիե Տախելգամի
Թիֆլիս — 1936 ց.